

บทที่ 1

แนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของพระราชอำนาจในการอภิเษก
ของพระมหากษัตริย์ในประเทศไทย

หากจะนับว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่มีเหตุผลและวิวัฒนาการ
ในทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานเทียบเท่ากับประวัติศาสตร์ของชาติไทยแล้ว
การพระราชทานอภิเษกก็ควรนับว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผลและวิวัฒนาการในทาง
ประวัติศาสตร์ที่ยาวนานเทียบเท่ากับประวัติศาสตร์ของสถาบันพระมหากษัตริย์
ทั้งนี้ก็เพราะว่า การพระราชทานอภิเษกนั้นเป็นสิ่งที่ควบคู่กันมากกับการปกครอง
บ้านเมืองของไทยนับแต่แรกสร้างบ้านแปลงเมืองในยุคสุโขทัยเรื่อยมาโดยลำดับ
จนปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามคติโบราณ ที่พระมหากษัตริย์
เป็นผู้ทรงพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาดในแผ่นดิน ทั้งในทางอำนาจนิติบัญญัติ
อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ หรือจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามคติ
ประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้พระราชอำนาจภายในขอบเขตที่กำหนดไว้
ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้โดยได้มีวิวัฒนาการไปตามสภาวะการณ์ของบ้านเมืองที่เปลี่ยน
แปรไปในแต่ละยุคสมัยอย่างน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะได้พิจารณาในแต่ละยุค
สมัยเป็นลำดับไป ดังนี้

ส่วนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภิเษกของ
พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

สุโขทัยเป็นราชอาณาจักรอิสระแห่งแรกของไทย¹ หลังจากคนไทย
ได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากขอม สังคมในราชอาณาจักรนี้มีลักษณะเหมือนครอบครัวใหญ่

1 ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ
แปลโดย กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์ (กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519) หน้า 21.

ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ที่เปรียบเสมือนพ่อของประชาชน¹ เรียกกันว่า "พ่อขุน" ซึ่งแปลว่าพ่อที่สูงที่สุด พลเมืองทุกคนมีฐานะเป็น "ลูกบ้านลูกเมือง" ซึ่งพระมหากษัตริย์จะทรงให้ความใกล้ชิดเป็นกันเองเยี่ยงบิดา กับบุตร² ในสังคมระยะแรกเริ่มนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พลเมืองจะต้องรวมกำลังกัน เพื่อให้พร้อมต่อภาวะสงคราม ดังนั้น จึงนับเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อระบอบ การปกครองแบบราชาธิปไตยมากกว่าระบอบการปกครองแบบอื่น ๆ เนื่องจากการปกครองแบบราชาธิปไตยคำว่า "พระมหากษัตริย์" มีความหมายเท่ากับคำว่า "รัฐบาล" และ "รัฐ" ทรงเป็นทั้งผู้นำและคุ้มครองประชาชนในยามสงคราม และเป็นผู้ปกครองในยามสงบ³ พระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้ทรงพระราชอำนาจเด็ดขาดแต่พระองค์เดียวในกิจการแผ่นดินทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นกิจการด้านการปกครอง การออกกฎหมาย และการพิพากษาคดี หลักฐานจากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช⁴ บางตอน สะท้อนให้เห็นถึงระบบการบริหารทางศาลแบบพ่อกับลูก ซึ่งเจริญรุ่งเรืองในสมัยสุโขทัยตอนต้น โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งที่มาแห่งความยุติธรรมและผู้พิพากษาสูงสุด⁵ ทรงพระราชทานความยุติธรรมแก่ราษฎรของพระองค์โดยถ้วนทั่ว เมื่อมีความระหว่างกัน ก็ได้รับการพิจารณาโดยเที่ยงตรงไม่เข้ากับฝ่ายใด และไม่ถือว่าใครมีสิทธิ์เหนือกว่าใครในความยุติธรรม ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "...ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนมิแลผัดแผกแสกว่างกัน สวานดูแท้แลจึงแล่งความแก่มันด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ล็กมักผู้ช้อน เห็นข้าวทานบ่ใครพิน เห็นสิน

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

2 เฉลิม จันปฐมพงศ์, ประวัติศาสตร์สังคมไทย (นนทบุรี: เสถียรไทย, 2520), หน้า 26.

3 ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, หน้า 23.

4 เชื่อกันว่าจารึกขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1829 ถึง พ.ศ. 1900 เป็นบันทึกซึ่งกล่าวถึงสภาพสังคมและการปกครองในยุคนั้นไว้ละเอียดกว่าหลักฐานอื่นที่ค้นพบในปัจจุบัน

5 ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทย..., หน้า 282.

ท่านบ่ใคร่เคียด..." ยิ่งไปกว่านั้นประชาชนยังมีสิทธิที่จะ เข้าถึงตัวผู้ครอง
แผ่นดิน เพื่อร้องทุกข์และขอความเป็นธรรม ซึ่งผู้ที่มีสิทธินี้ในกรุงสุโขทัย ได้แก่
ประชาชนทั้งปวงไม่เลือกชั้นที่มีความเดือดร้อนหรือมีปัญหาใด ๆ มีสิทธิที่จะไปส่น
กระดิ่งที่แขวนไว้หน้าพระราชวังได้ และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงได้ยินก็จะเสด็จ
ออกมาตรัสถามถึงความเดือดร้อนนั้นโดยตรง¹ ดังความในจารึกว่า

"...ในปากพระคูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หน้า โพร่ฟ้าหน้าปกกลาง
เมืองมันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไว้ ไปส่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ ห่อขุนรามคำแหง
เจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อ โพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึง
ชม...."

อาจกล่าวได้ว่าสิทธิในการร้องทุกข์และขอความเป็นธรรมนี้เป็นเสมือน
ห่วงทองที่คล้องความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรของพระองค์ไว้มิให้
เคลื่อนคลาย นับเป็นสิทธิที่สำคัญมากหาได้ยากในสังคมอื่นสมัยเดียวกัน และเป็น
สิทธิที่ประชาชนต้องการตั้งแต่โบราณมาจนทุกวันนี้ ทั้งยังเป็นที่มาของประเพณี
ถวายฎีการ้องทุกข์ และฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษในสมัยต่อมาด้วย

อนึ่ง การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งที่มาแห่งความยุติธรรมและผู้
พิพากษาสูงสุด ทำให้ทรงมีพระราชอำนาจทั้งในการลงโทษและการอภัยโทษรวม
อยู่ด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากความตอนหนึ่งในศิลาจารึกกฏหมายลักษณะโจรว่า

มาตราหนึ่ง ข้าขึ้นในสังกัดหรือข้าพระ โยมสงฆ์ได้หลบหนีไปอยู่บ้าน
เรือนของคน อันอยู่ตามชนบทห่างไกลเมืองใหญ่...คนที่พาข้าท่านหนีต้องนำข้า
ท่านส่งคืน มิฉะนั้นจะมีความผิดฐานทำต่อพระเจ้าแผ่นดิน...ถ้าไม่มีตัวเจ้าข้าก็ให้
มอบแก่เจ้าบ้านเจ้าเมือง จะได้พันโทษทัณฑ์และผู้นำข้าท่านส่งให้ได้รับสินไช้²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สังคมไทย ในลักษณะไทย เล่ม 1
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 4.

² กนอม อานามวัฒน์และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์
ถึงสิ้นอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2528), หน้า 102.

ทั้งนี้สันนิษฐานว่า การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในยุคนี้ น่าจะวางอยู่บนพื้นฐานของความกรุณาปรานี อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปกครองของสุโขทัยเองที่พระมหากษัตริย์กับราษฎรมีความสัมพันธ์ ฉันทักกับลูก ยิ่งผลให้พระราชทานความกรุณาแก่ผู้ล่วงพระราชอาญาเสมือนพ่อที่ยกโทษทัณฑ์แก่ลูก

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์กับราษฎรมีความสัมพันธ์ฉันทักปกครองลูกนั้น ดำรงอยู่จริงในยุคต้นของอาณาจักรสุโขทัยเท่านั้น แต่เมื่ออาณาจักรขยายตัวออกไปทำให้เกิดความซับซ้อนของโครงสร้างทางการเมือง และพื้นฐานของความชอบธรรมของอำนาจจึงเป็นที่เชื่อกันว่าความสัมพันธ์แบบพ่อกับลูกได้ค่อยๆ เปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์แบบเป็นลำดับชั้นลดหลั่นกันตามอำนาจที่แข็งตัวยิ่งขึ้น ยิ่งโครงสร้างทางการเมืองซับซ้อน ฐานของความชอบธรรมแห่งอำนาจก็ยิ่งกว้างขึ้น ผู้ปกครองแบบพ่อขุนจึงถูกแทนที่ด้วยผู้ปกครองแบบธรรมราชา¹ ผู้ปกครองแบบธรรมราชานี้มีที่มาจากแนวความคิดทางพุทธศาสนาลัทธิหินยาน ซึ่งได้แพร่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ และมีอิทธิพลเหนือดินแดนอาณาจักรสุโขทัยนับตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย² ตามหลักฐานที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทยได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นนั้น "ผู้นำ" ที่พระมหาธรรมราชาลิไทย ทรงเห็นว่าเหมาะสมที่สุดคือ ผู้นำที่มีชื่อ "กษัตริย์นักรบ" หากเป็น "ธรรมราชา" อันหมายถึงผู้นำที่ใช้ธรรมในการปกครองประชาชน อันได้แก่ "จักรพรรดิ" ซึ่งถือว่าเป็นผู้ปกครองที่บางชนพอใจและเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่ากษัตริย์หรือราชา ทั้งบาง พระราชจริยวัตรที่เด่นเป็นที่ประจักษ์ชัดของจักรพรรดินั้น มิได้อยู่ที่การทำสังครามขยายอาณาจักรด้วยการปราบปรามหัวพระยา

1 ลิขิต อีร์เวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2530), หน้า 33.

2 ชัยอนันต์ สมุทวณิช "ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชา และทศพิธราชธรรม." วารสารกฎหมาย 11 (สิงหาคม-พฤศจิกายน 2530): 20.

มหากษัตริย์ทั้งหลายหทัยอมเป็นเมืองขึ้น หากแต่จะ "อนุเคราะห์ให้เขาขึ้นเนื้อ
 ขึ้นใจได้ความสุขเกษมเปรมปรีดิ์ยินดีมีให้เป็นอันตราয়แก่เขาเลย" ต้องการแต่
 จะ "สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรม"¹ ซึ่งในบรรดาธรรมที่จักรพรรดิทรงสั่งสอน
 ท้าวพระยาทั้งหลายนั้น ทศพิศราชธรรม 10 ประการ เป็นหัวใจสำคัญของหลัก
 ธรรมที่พระมหากษัตริย์ต้องยึดถือปฏิบัติ หนึ่งในบรรดาหลักทศพิศราชธรรมทั้ง 10
 ประการนั้น มีอยู่ 2 ประการสำคัญด้วยกันที่ควรนับว่ามีบทบาทในการปรุงแต่งการ
 ใช้พระราชอำนาจในทางคุณการของพระมหากษัตริย์ให้ผสมผสานกลมกลืนไปกับ
 แนวความคิดธรรมราชาในยุคนั้น ประการแรก ได้แก่ อาชชว คือการมี
 พระราชอัธยาศัยยกอร์ไปด้วยความซื่อตรงดำรงงานสัตย์สุจริต ยึดมั่นในธรรม และ
 ดำเนินการปกครองตัดสินข้อพิพาทของประชาชนอย่างเที่ยงธรรม ดังความใน
 ไตรภูมิพระร่วงตอนหนึ่งว่า

"สัตว์ทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าได้เกิดมาเป็นท้าวเป็น
 พญาตั้งชาวเจ้าทั้งหลายนี้ย่อมมีบุญสมการมากแล้ว จึงชาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม
 แล้วรู้ละอายแก่บาปนั้นจึงหนักเกิด จะบังคับถ้อยความสิ่งใดก็ตีด้วยใจซื่ออันชอบ
 ธรรมอย่างไรให้พ้นวันพ้นคืน ถ้าแลหาตั้งนี้ไว้ เทพยาคาแลมนุษย์ทั้งหลายก็จะ
 สรรเสริญคุณและท่านแลฯ"²

ประการที่สอง ได้แก่ อวิโรธน์ คือการรักษายุติธรรมมาไม่ทำให้แปรผัน
 จากสิ่งที่ตรงและดำรงพระอาการคงที่ ไม่วิการด้วยอำนาจยินดียินร้าย ดังความว่า

"อนึ่ง เมื่อเรานั่งอยู่ไว้เมื่อแลลูกขุนทั้งบางเข้าเฝ้านั้น...แม้จะบังคับ
 ด้วยความของไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายไว้ อย่าได้ว่าโพน ๆ ว่าที่ ๆ ค่าดีกัน บังคับ
 ด้วยถ้อยความนั้นให้ถูกถ้วนโดยธรรม พิจารณารูปความนั้นแต่ต้นจนปลาย
 ไร้ตระหลอดรอดแล้วจึงบังคับด้วยใจอันซื่อตรงนั้นเลย"³

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

นอกจากนั้น การที่ทรงเป็นธรรมราชาซึ่งดำรงพระองค์มั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมก็เป็นเครื่องโน้มน้าวพระราชหฤทัยให้เปี่ยมไปด้วยพระเมตตาธรรม แม้ผู้ใดกระทำผิดเป็นโทษหนักหนาอย่างไร ก็ทรงโปรดดเว้นไม่ฆ่าตี และกลับทรงพระกรุณาขุบเลี้ยงค่อไป ดังจะเห็นได้จากความตอนหนึ่งในศิลาจารึกว่า

"...มหาธรรมราชา เสวยราชย์ชอบด้วยทศพิธราชธรรมรูปร่างนี้แก่ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลาย... ชื่อผู้ใดผิดบ้าง... ก็บ่อน่อนฆ่าเป็นลักคาบชื่อได้ฆ่าเล็กฆ่าเสื่อหัวพ่อหัวคนก็ดี บ่ฆ่าบ่ตียอมเอามาเลี้ยงเป็นขุน บ่ให้เถิ่งที่ลืบที่หาย"¹

ดังนั้นความจากจารึกข้างต้นนี้จึง เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของแนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์จากที่เคยวางอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดแบบพ้องกับลูกานสมัยต้นสุโขทัย ไปสู่การแทนที่ด้วยแนวความคิดธรรมราชา ซึ่งใช้ธรรมและเมตตาธรรมเป็นพื้นฐาน

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่น่าสังเกตว่า การนำแนวความคิดธรรมราชามาใช้ ยังผลให้พระมหากษัตริย์สุโขทัยสมัยหลัง ๆ มีแนวโน้มที่จะเสื่อมอำนาจลงเป็นลำดับ ด้วยเหตุที่การยึดมั่นในอุดมการณ์แบบธรรมราชา แม้จะทำให้สุโขทัยมีความสุขสงบก็จริงอยู่ แต่แนวความคิดธรรมราชาขัดกับการรักษาอำนาจและการขยายอำนาจของรัฐในสมัยนั้นโดยตรงทีเดียว² ดังปรากฏหลักฐานต้องตรงกันในเรื่องหนังสือจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลินีว่า "พระเจ้าอรรณโฆยบพิตรได้เสวยราชสมบัติในกรุงสุโขทัย พระองค์ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมได้ปฏิบัติพระพุทธานุสัทธิงค์เป็นนิจกาลเพลินไปนานราชกุศลฝ่ายเดียว มิได้คิดราชการการณรงค์สงครามกิตติศัพท์ก็ปรากฏไปนานาประเทศ" ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในทางโครงสร้าง อันได้แก่ การเพิ่มขึ้นของประชากร และอาณาเขต ตลอดจนการแผ่อิทธิพลของอาณาจักรที่ตั้งอยู่โดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยุธยา ซึ่งมีทั้งกำลัง

1 จารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ห้า ด้านหนึ่ง

2 ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชา...

และอำนาจที่เด็ดขาดเข้มแข็ง ทำให้อำนาจของอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเคยรุ่งเรือง
มานับศตวรรษ ต้องลดน้อยถอยลงเป็นลำดับ จนต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกรุง
ศรีอยุธยาโดยสิ้นเชิง ในพุทธศักราช 1921

ส่วนที่ 2 แนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภิเษกของ
พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา
กรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชอาณาจักรของไทย เมื่อพุทธ
ศักราช 1893¹ ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ใน
เวลานั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลาที่เพิ่งจะเริ่มต้นสร้างเมือง แต่ก็มีผละก้างแล้ว
แข็งพอที่จะยกทัพไปตีหัวเมืองต่าง ๆ ไว้ในอำนาจรวมทั้งอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเคย
เรืองอำนาจมาก่อน ก็ถูกลดฐานะลงเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา
กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยามีความแตกต่างกันเป็นอันมากทั้งระบอบการปกครอง
และสังคม ระบอบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาเป็นระบอบการปกครองซึ่งพระ
มหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น สังคมในสมัยอยุธยาจึงเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับ
กับพระมหากษัตริย์โดยตรง² ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรใน
อาณาจักรอยุธยา นั้น เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง "เจ้ากับข้า" เมื่อเทียบกับสังคม
ในสมัยสุโขทัยซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร เที่ยงบิดากับบุตร
จนอาจกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์สุโขทัยไม่มีฐานะเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์
เมื่อเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์อยุธยาทั้งนี้ เพราะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ที่แน่ชัดว่าฐานะของพระมหากษัตริย์อยุธยานั้นได้วิวัฒนาการมาจากฐานะของ
พระมหากษัตริย์สุโขทัย³ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่าตำแหน่งของพระ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ¹ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่
เจ็ด (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), หน้า 420
- ² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สังคมไทย, หน้า 5.
- ³ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์
ถึงสิ้นอยุธยา, หน้า 264.

มหากษัตริย์สมัยอยุธยาเป็นตำแหน่งที่วางชิงกันด้วยอำนาจทางทหาร มิได้สืบราชสันตติวงศ์ลงมาดังเช่นสุโขทัย ดังนั้นฐานะของพระมหากษัตริย์อยุธยา จึงตั้งอยู่บนรากฐานของอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว และผูกพันอยู่กับอำนาจมากกว่าสิ่งอื่นใด ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่จะรักษาอำนาจนั้นไว้มิให้ถูกกลืนรอนเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาอำนาจนั้นได้แก่ แนวความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราช ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองของเขมรอันมีที่มาจากลัทธิเทวราชของอินเดียโบราณที่พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระศิวะและพระวิษณุอันเป็นเทพเจ้าในลัทธิฮินดู¹ กรุงศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลของลัทธินี้มาแต่ครั้งที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทองได้ยกทัพไปตีเขมร และทรงมีอำนาจเหนืออาณาจักรเขมรทั้งหมด ดังนั้นจึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องทำให้พระมหากษัตริย์ไทยทรงอยู่ในฐานะเทวราช เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์เขมรสมัยที่เรืองอำนาจ มิฉะนั้นก็ไม่อาจปกครองอาณาจักรเขมรต่อไปได้² ยังผลให้วรรณคดีเข้ามามีบทบาทในราชสำนัก ด้วยเหตุผลที่ว่า การปกครองระบบเทวราชจำเป็นต้องใช้พรหมณ์ในการปฏิบัติบูชาต่อองค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนมีหน้าที่สำคัญในพระราชพิธีต่าง ๆ อันเป็นเครื่องประกอบของลัทธิเทวราช เช่นการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ส่วนขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งปวงก็ได้ถูกสร้างขึ้น เพื่อรักษาฐานะเทวราชของพระมหากษัตริย์ เพราะฐานะเทวราชของพระมหากษัตริย์เป็นปัจจัยเดียวที่ทำให้พระมหากษัตริย์อยุธยามีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น และสามารถส่งเสริมาให้พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะที่อาจจะใช้พระราชอำนาจได้อย่างเด็ดขาดและครอบคลุมกว้างขวางไปบนหมู่ประชาชนจำนวนมากขึ้น ตลอดจนอาณาเขตของอาณาจักรอยุธยา เพราะเชื่อในมิตินิทานุภาพของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งอาจแผ่ไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 ควอวิช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, หน้า 24.

2 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สังคมไทย หน้า 17.

ยังประชาชนทั้งปวง¹

การที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเทวราชนี้เอง พระองค์จึงต้องอยู่ห่างไกลจากมนุษย์สามัญ ต้องประทับในพระราชวังอันวิจิตรโอฬารคั่งเทวสถานและมีบรรยากาศอันลึกลับน่าเกรงขาม ถ้อยคำที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ต้องเป็นคำราชาศัพท์ ห้ามมองพระมหากษัตริย์ตลอดจนห้ามแตะต้องพระองค์ หรือห้ามมิให้พระวราภของพระมหากษัตริย์ตกถูกพื้นดิน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความแห้งแล้งแก่แผ่นดิน การเสด็จออกก็ต้องมีพิธีการอันศักดิ์สิทธิ์เหมือนพระเจ้ามาปรากฏพระองค์ การเสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่ใด ราษฎรที่อยู่ระหว่างทางเสด็จต้องปิดประตูหน้าต่างบ้าน และหลบซ่อนตัว ถ้าอยู่นอกบ้านต้องหมอบก้มหน้าคิดดินตลอดเวลาที่เสด็จผ่าน² หากฝ่าฝืนต้องถูกลงพระราชอาญา ด้วยเหตุนี้ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรจึงยากที่จะเกิดขึ้นได้ เมื่อเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์สุโขทัย ซึ่งทรงใกล้ชิดราษฎร และเปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าถึงพระองค์ได้ทุกเมื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์เพื่อถวายฎีการ้องทุกข์และขอความเป็นธรรม อย่างไรก็ตามก็ได้หมายความว่าสิทธิในการเข้าถึงพระมหากษัตริย์ เพื่อถวายฎีการ้องทุกข์ซึ่งปรากฏมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย จะปลาสนาการไปในสมัยอยุธยา หากแต่การเข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์นั้นเต็มไปด้วยความยากลำบาก ทั้งเป็นการเสี่ยงชีวิตอย่างมาก เพราะอาจได้รับโทษทัณฑ์ถึงประหารชีวิตหรือถูกลงพระราชอาญาอย่างอื่น ๆ เหตุที่เป็นดังนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ตำแหน่งพระมหากษัตริย์นั้นต้องช่วงชิงกันด้วยอำนาจทางทหาร ผู้ที่มีฝีมือและกำลังทหารเหนือกว่าเท่านั้นจึงจะเป็นผู้มีชัย ครั้นเมื่อปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ก็ต้องทรงระวังพระองค์อยู่ตลอดเวลา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ธงทอง จันทรางศุ, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ (วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2529), หน้า 17.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2523), หน้า 144.

ด้วยเกรงว่าจะมีผู้คิดกบฏโค่นล้มพระราชบัลลังก์ และจับพระมหากษัตริย์นั้นปลงพระชนม์เสียดังที่ปรากฏในประวัติศาสตร์อยู่เนือง ๆ ภายใต้อาณัติการที่ตองหวากระแวงเช่นนี้ พระมหากษัตริย์จึงมีอาจิว้าวางพระราชฤทัยในผู้ใดได้มากนัก การเสด็จประทับหรือการเสด็จพระราชดำเนินไปที่ใดไม่ว่าโดยทางสถลมารคหรือชลมารค จำต้องมีเหล่าทหารและข้าราชการจำนวนมากแวดล้อมพระองค์ เพื่อคอยระแวงระวังมิให้ผู้ใดเข้าใกล้ หากทหารหรือข้าราชการปล่อยให้ผู้ใดเข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้ ต้องได้รับโทษทัณฑ์ถึงชีวิต ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวงที่ 21 ว่าด้วยระเบียบการตามเสด็จโดยทางชลมารค ความว่า

"ถ้าเสด็จหนเรือประทับอยู่ก็ดี ไปมาก็ดี...แลถวายของถวายฎีกาก็ดี แลเข้ามาในประคุมหาคโท ประคูนคาบ ประคูนราวจ ถึงเรือตั้งเรือกันให้บอกผ้า ถ้ามึงฟังให้ข้างด้วยก้อนอิฐ ด้วยไม้ ด้วยดาบ ถ้ามึงฟังให้ว่ายน้ำขุดเอาเรือออกมา ถ้ามึงทอดพระเนตรเห็นแลตรัสเรียกเข้าไปไซ้ ไซ้ให้เอาเรือไซ้รับ ถ้าแลผู้ใดเข้าไปแลมิได้ห้ามแห่นไซ้ โทษขุนคาบขุนเรือ ขุนค้ำราว ไซ้พันคอริบเรือน"¹

นอกจากนั้น ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยาก็ได้สะท้อนความจริงดังกล่าวด้วย เมื่อคราวขุนช้างทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ต่อสมเด็จพระพันวษา² เรื่องที่จมน้ำยวรนาลักพานางวันทองไปเสียจากตน³ ในครั้งนั้นขุนช้างว่ายน้ำเข้าใบบทวายฎีกาถึงเรือพระที่นั่งมีความดังนี้

ศูนย์วิทยพัชการ

¹ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยอยุธยา (พระนคร: ศิวพร, 2510), หน้า 56.

² ตามหลักฐานที่ปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่าเทียบกับพระราชพงศาวดารนั้นสมเด็จพระพันวษาก็คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 10 แห่งกรุงศรีอยุธยา เสวยราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. 2034 ถึง พ.ศ. 2072

³ ผลของการถวายฎีกาของขุนช้างในครั้งนั้น ทำให้นางวันทองต้องถูกประหารชีวิตฐานเป็นหญิงสองใจ

พอเรือพระที่นั่งประทับที่
ลอยคอชูหนังสือคือเข้ามา
เข้าตรงบโหนดอันต้นกัญญา
มหาดเล็กอยู่งานพัดพลัดตกเรือ
ขุนช้างจึงคือมือยึดเรือ
สู้ตายขอกวายเป็นฎีกา

ครานั้นสมเด็จพระพันวษา

ทอดำยจัญไรมิใช่คน
ไซ้ที่ไซ้หางวางเข้ามา
เฮี้ยาใครรับฟ่องของมันที
มหาดเล็กก็รับเอาฟ่องมา
ลงพระราชอาญาถามว่าไว้
ว่าตั้งแต่วันนี้สืบต่อไป
ถ้าประมาทราชการไม่นำพา
ระวางโทษเบ็ดเสร็จเจ็ดสถาน
ตามกฤษฎีการักษาพระองค์

บทกลอนที่คัดมาข้างต้น

ทุกข้อต่อพระมหากษัตริย์มีปรากฏอยู่จริงในสมัยอยุธยาเท่านั้น หากยังเห็นว่าเห็น
ถึงความ เป็นรัฐาธิบัตย์ของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทรงมีพระราช
อำนาจสูงสุดเด็ดขาดในแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชอำนาจในการบัญญัติ
กฎหมายใด ๆ เพื่อบังคับแก่ประชาชนทั้งปวง ไม่ว่าบทบัญญัตินั้นจะให้คุณาโทษ
แก่ราษฎรมากน้อยเพียงใด ก็สุดแต่พระบรมราชวินิจฉัย ทั้งนี้รวมถึงการใช้
พระราชอำนาจเหนือชีวิตทุกชีวิตในแว่นแคว้น ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์อยุธยา
จึงไม่เพียงอยู่ในฐานะเทวราชตามคติฮินดูเท่านั้น หากยังทรงอยู่ในฐานะ

ขุนช้างก็รีลงดินท่า
ผูกโผล่โงงหน้ายัดแคมเรือ
เพื่อนิชกลงด้วยกะลาว่าผีเสื้อ
ร้องว่าเสื้อตัวใหญ่น้ำมา
มิใช่เสื้อกระหม่อมฉานล้านเกศา
แค้นเหลือปัญญาจะทานทนา

ทรงพระโกรธาโกลาหล

บนบกบนฝั่งตั้งไม่มี
หรืออ้ายช้างเป็นข้ากระมังนี้
ตีเสียมสามสิบจึงปล่อยไป
ตำรวจว่าขุนช้างหางวางไม่
พระจึงให้ตั้งกฤษฎีกา
หน้าที่ของผู้ดาหารรักษา
ปล่อยยาให้ใครเข้ามาในล้อมวง
ถึงประหารชีวิตเป็นมุขผง
แล้วลงจากพระที่นั่งเข้าเข้าวังในฯ

ไม่เพียงแสดงให้เห็นว่าการถวายฎีการ้อง

1 กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2513),
หน้า 854-855.

"เจ้าชีวิต" อีกด้วย กล่าวคือ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการลงโทษข้ามแผ่นดิน
 ทุก ๆ คน ตั้งแต่โทษเล็กน้อยไปจนถึงโทษประหารชีวิต¹ การลงโทษเป็น
 ส่วนประกอบอันสำคัญยิ่งของการใช้พระราชอำนาจในการปกครองแผ่นดินในฐานะ
 ที่พระมหากษัตริย์ทรง เป็นอธิปัตย์สูงสุด ความคัมภีร์โบราณราชনীติถือว่าการลง
 พระราชอาญาต่อผู้กระทำความผิดนั้นมีอำนาจ การละเว้นไม่ลงโทษต่างหากที่จะทำให้
 คนร้ายกำเริบ และจะเป็นการสูญเสียพระราชอำนาจอย่างใหญ่หลวง เปรียบ
 เสมือนช้างพลายปราศจากช้างพัง งูพิษปราศจากพิษ พระขรรค์ปราศจากฝัก
 และคังสีหะปราศจากก้า ดังนั้นจึงถือเป็นหน้าที่ที่จำเป็นที่พระมหากษัตริย์จะต้อง
 ลงโทษผู้กระทำความผิดตามโทษานุโทษ² เหตุเพราะการลงโทษนั้นมีได้เป็นไปเพื่อการ
 รักษาความสงบแต่เพียงอย่างเดียว หากเป็นไปเพื่อการรักษาพระราชอำนาจของ
 พระมหากษัตริย์ด้วย การกระทำความผิดใด ๆ จึงถือเป็นการละเมิดและท้าทายต่อ
 พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรงทีเดียว ดังนั้นระวางโทษที่วางไว้
 สำหรับลงโทษผู้กระทำความผิดจึงเด็ดขาดและรุนแรง ผู้ต้องพระราชอาญาอย่างใด ๆ
 ต้องยอมรับการลงโทษทัณฑ์ไปตามความร้ายแรงของความผิดแห่งตน และไม่มี
 หนทางใดที่จะระงับหรือบรรเทาความรุนแรงของโทษได้ เว้นแต่องค์
 พระมหากษัตริย์นั่นเองจะทรงพระกรุณาพระราชทานอภัยโทษให้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม
 ก็ดีการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษนั้นเด็ดขาดเช่นเดียวกับ
 พระราชอำนาจในการลงโทษ กล่าวคือการพระราชทานอภัยโทษหรือไม่นั้นสุดแต่
 พระบรมราชวินิจฉัย ถึงแม้จะมีการกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ พระองค์
 ก็อาจไม่พระราชทานอภัยโทษให้ก็ได้ ด้วยเหตุนี้การใช้พระราชอำนาจในการ
 พระราชทานอภัยโทษ จึงเป็นการใช้พระราชอำนาจในฐานะ "เจ้าชีวิต" เช่น
 เดียวกัน ดังตัวอย่างในกฎมณเฑียรบาล บทที่ 39 อันว่าด้วยระเบียบการตาม
 เสด็จคล้องช้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ใน

1 ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณ..., หน้า 134.

2 สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ราชনীติ: บท
 วิเคราะห์" ใน ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
 ไทยคดีศึกษา, พ.ศ. 2523), หน้า 137-139.

ฐานะที่ทรงเป็น "เจ้าชีวิต" ที่เด็ดขาดและน่าพรันพรึง ความดังนี้

"อนึ่ง พระที่นั่งเสด็จเข้าต่อเดือน แลเดือนมีภาซี พระที่นั่งคำดาอย่า
ความความอย่าให้ขอ อนึ่งจะทรงบาทแลเดือนมีภาซีก็ดี ครัสเรียกบาตอย่าขึ้น
แลอัยการให้ความความทั้งสี่ประการดังนี้ ให้ขุนช้างว่าแก่ขุนคางว่าให้เอา
กราบทูลพระกรุณา ครั้งหนึ่งให้หมายบอกแก่จำแลชาวช้าง ถ้าทรงพระกรุณามิฟัง
ทูลขอถวายชีวิต ถ้ามิฟังแลเสด็จหันอนกลิ้งเข้าไปหว่างงาให้ช้างแทง จึงจะชอบ
ด้วยอัยการ ผู้แลขุนช้างชาวช้างมิได้ทำความพระอัยการดังกล่าวมาไซ้ ถ้า
พระที่นั่ง เป็นอันตรายาให้เอาชาวช้างฆ่าเสียทั้งโคตร"¹

ความตามกฎหมายเตียรบาลนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจอยู่ว่า ได้มีการ
กำหนดโทษสำหรับความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ไว้รุนแรงถึงชีวิต อันแสดงให้เห็น
เห็นว่าพระราชฐานะ "เจ้าชีวิต" ของพระมหากษัตริย์นั้นสูงส่งเหนือการล่วง
ละเมิดด้วยประการทั้งปวง นอกจากนั้น การใช้พระราชอำนาจในฐานะเจ้า
ชีวิตที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พระราชอำนาจ
เด็ดขาดในการลงโทษเท่านั้น หากยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พระราชอำนาจ
ในการพระราชทานอภัยโทษด้วย ได้แก่ การใช้พระราชอำนาจในการลงโทษจำคุก
เพราะการลงโทษจำคุกในสมัยนั้น ไม่ว่าจะมิโทษหนักเบาอย่างไรก็ต้องจำคุกโดยไม่มี
กำหนด แล้วแต่พระราชอัธยาศัยของพระมหากษัตริย์ที่จะโปรดเกล้าฯ ให้พ้นโทษ
เมื่อใด ผู้ต้องโทษจึงต้องถูกจองจำไว้ตามยถากรรม จนกว่าจะทรงระลึกได้ หรือมี
ผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ ดังปรากฏในเสภาขุนช้างขุนแผนเมื่อ
ครั้งที่ขุนแผนชนะคดีขุนช้างที่ฟ้องกล่าวโทษตน แล้วกราบบังคมทูลขอนางลาวทอง
สมเด็จพระพันวษาทรงกริ้ว จึงมีรับสั่งให้ลงโทษจำคุกและใส่เครื่องพันธนาการครบ
5 ประการ² ขุนแผนถูกจำคุกโดยไม่มีกำหนดจนสิ้น เมื่อพลายงามบุตรชาย
ขุนแผนอาสายกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ

1 ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยอยุธยา, หน้า 70.

2 พันธนาการ 5 ประการ ได้แก่ การสวมคอกนักโทษด้วยคานไม้แก่น
การใส่โซ่พวงคอ ใส่โซ่ข้อมือ ใส่กุญแจมือ และใส่สรวนข้อเท้า

ให้ขุนแผน สมเด็จพระพันวาจึงมีรับสั่งให้ขุนแผนออกจากโทษ เพื่อไปราชการ
ทัพในครั้งนั้น ความดังนี้

ขอพระราชทานโทษโปรดบิดา
ทั้งจะได้ช่วยเหลือเพื่ออับจน

ไปเป็นคู่ปรับกัณฑ์กลางหน
แก้กลศึกสู้ศัตรูนั้นๆ

.....
อนิจจาอายขุนแผนแสนอาภัพ
คิดคดทุกขยามมาหลายปี
ให้บังอับบังใจกระไรหนอ
ครั้งขออิลาวทองกุมองใจ
คู่ขุนนางทั้งน้อยใหญ่
ทาระก้ามันมาลิบห้าปี
เหตุด้วยอายนี้ไม่มีทรัพย์
ถ้ามีงมีไม่จนคนก็ปรอ

.....
ตกอับเสียคนแทบบ่นบ่
กุนีก็ชั่วมิวลิบไป
อายพลาญงามมาขอจึงนี้ก็ได้
จาไว้ช้านานถึงปานนี้
พากันนั่งเสียได้ไม่พอที่
ช่างไม่มีผู้ใดใครชอบพอ
เนื้อความมันจึงลืบไปเจียวหนอ
มีงขอกุขอไม่เว้นวันๆ¹

ดังนั้น จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การดำรงพระราชฐานะอันสูงส่ง
ประคองเทวราช และเจ้าชีวิตของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา นั้น ไม่เพียง
เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมการให้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้เด็ดขาด
เป็นที่ล้นที่พ้นเท่านั้น หากยังนับเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของการให้พระราชอำนาจ
ในการพระราชทานอภัยโทษ และทำให้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ
มีลักษณะเด็ดขาดเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยและพระราชประสงค์ของพระ
มหากษัตริย์แต่เพียง พระองค์เดียว อย่างไรก็ตาม ความเด็ดขาดของพระราชอำนาจ
นั้นเองก็ส่งผลให้พระราชอำนาจนี้มีลักษณะที่ค่อนข้างแข็งกระด้าง และขาดความ
ยืดหยุ่นเท่าที่ควรจะเป็น จึงจำเป็นต้องมีปัจจัยอย่างอื่นเข้ามาบรรเทาการให้พระราช
อำนาจนี้ให้มีลักษณะที่ยืดหยุ่นและผ่อนปรน ปัจจัยอันสำคัญนั้นได้แก่ แนวความคิด
ธรรมราชา ซึ่งเคยมีอิทธิพลอย่างสูงในสมัยสุโขทัยตอนปลาย การเน้นความสำคัญ
ของการมีพระราชอำนาจเด็ดขาดตลอดจนการรับเอาสัญลักษณ์และคติเทวราช

1 กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 604-605.

ของอินคามาซื้ออย่างกว้างขวาง ทำให้แนวความคิดธรรมราชาต้องลดความสำคัญลงไปในสมัยอยุธยา อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของแนวความคิดธรรมราชา และการที่ผู้ปกครองต้องยึดมั่นและประพฤติปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมก็ได้สูญหายไปเสียเลยทีเดียว หากได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนนับแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา เนื่องจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเองทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สุโขทัย ดังนั้นจึงได้รับอิทธิพลจากความคิดดั้งเดิมของสุโขทัยมาก แม้พระนามของพระองค์เองก็บ่งถึงอิทธิพลจากพุทธศาสนาหรือพระผู้เป็นใหญ่ในสามโลก ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้า ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า มีใจความกล่าวถึงทศพิธราชธรรมของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถความว่า

"...อันพระไตรโลกนาถนั้น เสด็จทรงทศพิธราชธรรมหนักหนา พระองค์ตั้งอยู่ในศีลาและอุโบสถศีลมิได้ขาด แล้วพระองค์ตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการ พระองค์ชำนาญในพระคัมภีร์ทรงบำรุงพระศาสนาโดยสุจริตในเดือนหนึ่งสี่อุโบสถ พระองค์บำรุงศีลแห่งพรหมจรรย์มิได้ขาดแสวงหาฝ่ายสวรรค์และการนิพพาน พระองค์มิได้ร้อนสั้วให้ตกษัย เป็นราชประเพณีเจ้าเป็นเสด็จออกท้องพระโรง แล้วว่าราชกิจตามประเพณีคัมภีร์แต่ก่อนมาใครชอบก็ประทานรางวัล ใครผิดก็ให้พิพากษาโทษตามกฎหมายพระอัยการ ถ้าโทษใหญ่แล้วลูกขุนพิพากษาไว้ในพระอัยการมาพระองค์ขอโทษไว้ไม่ให้ตาย..."²

จากข้อความที่คัดมาข้างต้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระมหากษัตริย์อยุธยาไม่เพียงอยู่ในฐานะเทวราชและเจ้าชีวิตที่ทรงพระราชอำนาจสั่งพันเท่านั้น หากยังทรงอยู่ในฐานะธรรมราชา คือทรงเป็นผู้รักษารธรรมและปฏิบัติธรรมให้เห็นประจักษ์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งปวงในฐานะที่ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกตลอดจนทรงตั้งมั่นในทศพิธราชธรรมอันเป็นธรรมที่ผู้ปกครองยึดถือปฏิบัติ ยิ่งกว่านั้นยังทรงเป็นตระลาการสูงสุดอันที่จะชี้ขาดขั้นสุดท้ายในข้อพิพาทและความถูกต้อง

1 สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย, หน้า 78-79.

2 พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร: คลังวิทยา, 2510), หน้า 319.

ทั้งปวง หากลูกขุนวางกำหนดโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความคิดไว้รุนแรง เป็นมหันตโทษ ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานลดผ่อนโทษนั้นไว้มิให้ถึงตาย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดธรรมราชาเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการยับยั้งการใช้อำนาจอัน ล้นพ้นของพระมหากษัตริย์อยุธยา และช่วยบำรุงแต่พระราชอำนาจที่เด็ดขาดนั้นให้ ประกอบไปด้วยศีลด้วยทานด้วยพระเมตตาคุณและพระกรุณาคุณ¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวความคิดนี้ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญยิ่งในการบำรุงแต่งพระราชอำนาจในการ พระราชทานอภัยโทษที่มีลักษณะเด็ดขาดและแข็งกระด้างนั้น ให้มีลักษณะที่ผ่อน ปรนและอ่อนโยนด้วยหลักเมตตาธรรมทางพุทธศาสนา โดยนัยนี้การใช้อำนาจ อำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์อยุธยา จึงเป็นการผสมผสาน กันของแนวความคิดเทวราช เจ้าชีวิต และธรรมราชา ซึ่งทรงใช้พระบรม เสดชานุภาพประกอบกับพระเมตตา คือลงโทษอย่างเด็ดขาดในความผิดที่ไม่อาจ ให้อภัยแต่ก็ไม่รีรอที่จะพระราชทานอภัย ถ้าอยู่ในวิสัยที่จะทรงพระกรุณา

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวความคิดเทวราชและเจ้าชีวิต นั้นคงจะมีบทบาทต่อการใช้อำนาจในการพระราชทานอภัยโทษมากกว่าแนว ความคิดธรรมราชา เพราะเหตุที่พระมหากษัตริย์อยุธยาทรงมีแนวโน้มที่จะใช้พระ ราชอำนาจนี้ไปในลักษณะที่เป็นพระเดชมากกว่าพระคุณ พระมหากษัตริย์จึงไม่ทรง พระราชทานอภัยโทษให้ผู้ใดได้ง่าย ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งความเด็ดขาดของ พระราชอำนาจของพระองค์ จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า การ พระราชทานอภัยโทษแก่ผู้กระทำความผิดในแต่ละรายจำเป็นต้องอาศัยผู้กราบบังคมทูลขอ พระราชทานอภัยโทษให้ ซึ่งการกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษนั้นนับเป็น เรื่องที่ต้องเสี่ยงต่อความเป็นความตาย ผู้ขอพระราชทานอภัยโทษอาจต้องพระ ราชอาญาประการหนึ่งประการใดก็ได้ ดังนั้นนอกจากผู้ต้องโทษจะมีคุณความ ดีปรากฏมาบ้างแล้ว ผู้ขอพระราชทานอภัยโทษนั้นก็เปรียบเสมือนผู้รับรองหรือรับ ประกัน² จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปรานหรือเคารพนับถือ

1 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สังคมไทย, หน้า 6.

2 สุพจน์ ธรรมมา, การศึกษาระบบการอภัยโทษ (วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญา มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2525), หน้า 40.

ตั้งตัวอย่างในเสภาขุนช้างขุนแผน เมื่อคราวที่สมเด็จพระพันวษาทรงชำระความระหว่างขุนช้างขุนแผน ขุนช้างแพ้ความและต้องพระราชอาญาถึงประหารชีวิตฐานล่วงพลางามาไปฆ่า ในครั้งนั้นจมีนไวยวรรณาก็กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ขุนช้าง โดยอ้างว่าเพื่อเป็นการทดแทนพระคุณมารดาตน ซึ่งสมเด็จพระพันวษาก็โปรดพระราชทานอภัยโทษให้ด้วยจมีนไวยวรรณาก็คือผู้ที่ทรงโปรดปรานเพราะมีความดีความชอบมาแต่ครั้งทำศึกเมืองเชียงใหม่ ดังความปรากฏดังนี้

ควรมีควรกระหม่อมฉันประทานโทษ ขอพระองค์ทรงโปรดซึ่ง เกศา
ด้วยขุนช้างโทษถึงมรณา ต้องพระราชอาญาอยู่คุณาน

.....
ก็สุดแสนสงสารด้วยมารดา กระหม่อมฉันเกิดมาจนบัดนี้
แต่เจ็ดขวบก็พราวจากกันไป ยังมีได้แทนคุณเท่าเกศ
ขอประทานโทษขุนช้างไว้สักที เหมือนหนึ่งช่วยชีวิตของมารดา
จึงตรัสว่าครุอาลัยหมื่นไวย โทษอายช้านั้นไซ้ถึง เป็นผี
จะยกให้ไม่ประหารผลาญชีวิ ทั้งนี้ก็เพราะกูเ็นคู่มึง
อี่แม่จะได้หายคลายโศกเศร้า เพราะลูกเต้าได้ดีเป็นที่พึ่ง
อันคนโทษทุจริตผิดลิกซึ่ง โทษถึงวันจะบรรลัย
กูนี้ไม่พอใจให้ใครแก้ มึงจะแทนคุณแม่จึงยกให้
ครุสแล้วสั่งราชเมืองไป เร่งถอดอายขุนช้างในลับปล้นฯ¹

ส่วนตัวอย่างของการขอพระราชทานอภัยโทษ โดยอาศัยผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงเคารพนับถือนั้น ปรากฏตามเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อพุทธศักราช 2135 ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระราชทานอภัยโทษให้แก่แม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จเข้ายุทธหัตถีไม่ทัน ตามที่สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ ดังความในพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า

1 กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 840-841.

"แม้สมเด็จพระนเรศวร เคยมีชัยชนะมาหลายครั้งแล้ว แต่ชนะครั้ง
อื่นไม่สำคัญเหมือนชนะยุทธหัตถีพระมหาอุปราชา เมื่อเสด็จกลับมาถึงพระนคร
ยังทรงโหม่นสนี่ที่ไม่สามารถตีกองทัพข้าศึกให้แตกยับเยินไปได้หมดเหมือนครั้ง
ก่อน เพราะเหตุที่กองทัพท้าวพระยาไม่ตามเสด็จไปให้ทันรบพุ่งพร้อมกันตามรับสั่ง
จึงให้ลูกขุนพิจารณาพิพากษาโทษแม่ทัพนายกองตามบทพระอัยการศึก ลูกขุนปรึกษา
วางบทพระยาศรีไสยณรงค์มีความผิดฐานฝ่าฝืนพระบรมราชโองการไปรบพุ่งข้าศึก
โดยพลการจนเสียทีแตกทัพมา และเจ้าพระยาจักรี พระยาคลัง และพระยาเทพ
อรชุน พระยาพิชัยสงคราม พระยารามคำแหง มีความผิดฐานละเลยไม่ตามเสด็จ
ให้ทันตามรับสั่ง โทษถึงประหารชีวิตทั้ง 6 คน ครั้นนำเอาตัวข้าราชการเหล่านี้
นั้นไปจากคุกไว้ พอพ้นวันพระแล้วให้เอาตัวไปประหารชีวิตเสียตามคำลูกขุนพิพากษา
...แต่เมื่อวันแรม 14 ค่ำ เดือนยี่ก่อนวันพระ สมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว
มหาสังฆนายกกับพระราชาคณะ รวม 25 รูป เข้าไปเฝ้าถามข่าวถึงการเสด็จ
สงครามตามประเพณี สมเด็จพระนเรศวรตรัสเล่าแกลงการทั้งปวง ตั้งแต่ต้นจน
ได้ท่ายุทธหัตถีมี่ชัยชนะพระมหาอุปราชา ให้พระราชาคณะทั้งปวงฟัง

สมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรถามว่า สมเด็จพระบรมพิศพระราชสมภาร
เจ้ามีชัยแก่ข้าศึกเหตุใดจนข้าราชการทั้งปวงจึงต้องราชทัณฑ์เล่า

สมเด็จพระนเรศวรตรัสตอบว่า นายทัพนายกองเหล่านี้มันกลัวข้าศึก
มากกว่าโยม ละให้โยมทั้งสองคนพี่น้อง ฝ่าเข้าไปรบท่ามกลางข้าศึก จนได้
ยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา ต่อมีชัยชนะมาจึงได้เห็นหน้ามัน นี้หากว่าโยมยังไม่
ถึงที่ตาย หากไม่แผ่นดินก็จะ เป็นของชาวหงสาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุนี้โยมจึงให้
ลงโทษมันตามอาญาศึก

สมเด็จพระพนรัตน์เห็นว่า พระมหาจักรีทรงคลายพระพิโรธแล้ว จึง
ถวายพระพรว่า อาตมาภาพพระราชาคณะทั้งปวง เห็นว่าข้าราชการซึ่งเป็นโทษ
เหล่านี้ก็ผิดหนักหนาอยู่แล้ว แต่ทว่าได้ท้าวราชการมาครั้งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช
เจ้า และสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทั้งข้าราชการในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ของพระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมา คุณพุทธบริษัทของสมเด็จพระบรมครูก็เหมือนกัน
อาตมาภาพทั้งปวงขอพระราชทานโทษคนเหล่านี้ไว้สักครั้งหนึ่งเกิด จะได้ท้าว
ราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป

สมเด็จพระนเรศวรตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าขอแล้วโยมก็จะถวาย แต่ทว่าจะต้องให้ไปตีเอาเมืองตะนาวศรี เมืองทวายแก่ตัวก่อน

สมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรว่า การซึ่งจะใช้ไปตีบ้านเมืองนั้นสุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะสงเคราะห์ มิใช่กิจการของอาตมาภาพทั้งปวงอันเป็นสมณะว่าแล้วสมเด็จพระพนรัตน์และพระราชาคณะทั้งปวงก็ถวายพระพรลาไป¹

อนึ่ง ตัวอย่างจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการพระราชทานอภัยโทษที่นำเสนออยู่ประการหนึ่งว่า การพระราชทานอภัยโทษนั้นในบางคราวขึ้นอยู่กับสภาวะการณของบ้านเมืองเป็นสำคัญ หากบ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษมักจะเด็ดขาด ไม่สู้จะผ่อนปรน หากจะผ่อนปรนก็เป็นไปโดยมีข้อจำกัด และเงื่อนไข ดังจะเห็นได้จากการพระราชทานอภัยโทษปล่อยตัวแม่ทัพนายกองนั้น ได้ทรงวางเงื่อนไขว่าแม่ทัพนายกองเหล่านั้นจะต้องยกทัพไปตีทวาย ตะนาวศรีก่อน หากมิได้เป็นไปตามเงื่อนไขนั้น ก็ต้องรับพระราชอาญาตุลาการเดิม

ยิ่งกว่านั้น ผู้ขอพระราชทานอภัยโทษก็ได้จำกัดบทบาทอยู่แต่เพียงบุคคลที่ทรงโปรดปราน หรือทรงเคารพนับถือเท่านั้น แม้แต่สัตว์เองก็มีบทบาทสำคัญยิ่งในการขอพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องพระราชอาญาทั้งปวง ดังปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า ทรงมีช้างเผือกคู่พระบารมีอยู่เชือกหนึ่ง ซึ่งได้มาจากป่าจังหวัดนครสวรรค์ มีนามว่าเจ้าพระยาบรมมคเชนทร์ฉัททันต์ เป็นช้างที่ฉลาดรู้ในภาษามนุษย์ และเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นยิ่งนัก² ผู้ต้องโทษมักเขียนฎีกามาขอร้องให้เจ้าพระยาบรมมคเชนทร์ฉัททันต์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2509), หน้า 139-148.

² เมื่อเจ้าพระยาบรมมคเชนทร์ฉัททันต์ล้มลง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโหม่นสเป็น ด้วยเหตุที่ทรงมีพระราชหฤทัยผูกพันกับกฤษรเชือกนี้เป็นอันมาก ยังผลให้พระอาการประชวรซึ่งหนักอยู่แล้วในเวลานั้น ต้องทรุดหนักลงไปอีก และเสด็จสวรรคตในเวลาต่อมา

นำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งพระองค์จะทรงพระกรุณา
พระราชทานอภัยโทษให้ เพราะถือว่าเจ้าพระยาบรมกษัตริย์ทนต์เป็นผู้ขอ
พระราชทานอภัยโทษให้เขาเหล่านั้น ปรากฏตามพระราชพงศาวดารดังนี้

"ข้าราชการทั้งหลายซึ่งต้องพระราชอาญาเป็นมหันตโทษจำไว้หาผู้ใด
จะทูลขอมิได้นั้น ก็เขียนหนังสือ...ไปให้เจ้าพระยาข้างเผือก เจ้าพระยาข้าง
เผือกรับเอาด้วยวงแล้วก็ชูเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อจะขอพระราช
ทานอภัยโทษด้วยใจ ในขณะเมื่อเสด็จพระราชดำเนินมายังโรงช้างนั้น สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวก็ยื่นพระหัตถ์ก็รับเอานั่งสนทนากันมาทรงอ่าน ได้ทราบคดีทั้งปางแล้วก็
ทรงพระมหากรุณาแก่เจ้าพระยาเสวกคุณุชราชดี ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน
อภัยโทษแก่เจ้าพระยาบรมกษัตริย์ทนต์"

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้เอง ได้ปรากฏการพระราช
ทานอภัยโทษในลักษณะที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือมีการขอพระราชทานอภัย
โทษให้แก่บุคคลหนึ่งบุคคลใดไว้ล่วงหน้า แม้ว่าบุคคลนั้นจะยังมิได้กระทำความผิด
ใดเลยในเวลานั้น หากต่อมาภายหลังได้กระทำความผิดอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นจน
เป็นเหตุที่ต้องรับโทษทัณฑ์ ก็จะทรงพระกรุณาพระราชทานอภัยโทษให้ ดังปรากฏ
เหตุการณ์ตอนหนึ่ง เมื่อครั้งที่พระโหราธิบดีทวิเอกแห่งราชสำนักซึ่งเป็นบิดาของ
ศรีปราชญ์ เกิดความกริ่งเกรงว่าบุตรชายของตนมีอุปนิสัยอันอาจเอื้อมิรู้ที่ต่ำที่
สูงเมื่อรับราชการไปเบื้องหน้า อาจกระทำความผิดถึงขั้นรับพระราชอาญาได้ จึง
ได้ขอพระราชทานกราบบังคมทูลต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า มาตราว่าบุตร
ชายของตนต้องราชทัณฑ์ถึงประหารชีวิต จะด้วยเหตุหนึ่งเหตุใดก็ตามที่ ก็ขอ
พระราชทานอภัยลดหย่อนผ่อนโทษเป็นเนรเทศ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็
โปรดพระราชทาน¹ ต่อมาศรีปราชญ์ต้องพระราชอาญาถึงประหารชีวิตจริง ๆ
เพราะเหตุที่ได้กระทำการอื่นเป็นการล่วงละเมิดต่อพระสนม ซึ่งกฎหมายเตียรบาล

¹ ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ธนบุรี :
ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2512), หน้า 66-67.

วางโทษไว้ถึงตาย หากแต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงรำลึกถึงคำสั่งฎาที่หาไว้แก่พระโหราธิบดีว่าจะพระราชทานอภัยโทษให้ ประกอบกับทรงมีพระเมตตาต่อศรีปราชญ์มาแต่เดิม จึงโปรดยกโทษประหารชีวิตศรีปราชญ์ แล้วให้เนรเทศไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช¹ อย่างไรก็ตามการเนรเทศศรีปราชญ์ไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชหาได้ทำให้ศรีปราชญ์รอดพ้นจากความตายได้ไม่ เพราะเจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้กล่าวหาศรีปราชญ์ว่าลอบเป็นชู้กับคนในครอบครัวตน และจับศรีปราชญ์ประหารชีวิตเสีย ครั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทราบก็พิโรธเป็นยิ่งนัก เพราะเหตุที่อำนาจในการสั่งประหารชีวิตคนได้นั้นอยู่ที่พระมหากษัตริย์ แต่เพียงพระองค์เดียวในฐานะที่ทรงเป็น "เจ้าชีวิต" บุคคลอื่นจะใช้อำนาจนั้นได้ก็ต่อเมื่อได้รับพระราชทานอำนาจสิทธิ์จากพระมหากษัตริย์² หากแต่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชหาได้รับพระราชทานอำนาจให้ประหารชีวิตศรีปราชญ์ได้ไม่ การที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชสั่งประหารชีวิตศรีปราชญ์จึงเป็นการกระทำที่ลุแก่อำนาจทั้งต่อพระองค์และพระราชกำหนดกฎหมาย³ จึงมีรับสั่งให้ประหารชีวิตเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเสียให้ตายตกไปตามกัน

ในรัชสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 หรือสมเด็จพระเจ้าเสือเป็นรัชสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในฐานะ "เจ้าชีวิต" ลงโทษผู้กระทำผิดอย่างน่าสะพรึงกลัว แม้พระนามของพระองค์ก็บังบอกถึงพระนิสัยที่ดุร้ายและไม่ทรงปรานีแก่ผู้ใด การขอพระราชทานอภัยโทษจึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากยิ่ง เพราะเหตุที่เกรงกลัวต่อพระราชอำนาจ ถึงกระนั้นก็มีได้ทำให้บทบาทของผู้ขอพระราชทานอภัยโทษหมดไป ตรงกันข้ามกลับทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏในคราวที่สมเด็จพระเจ้าเสือเสด็จประพาสคล้องช้างที่นครสวรรค์ เจ้าฟ้าเพชร เจ้าฟ้าพร พระราชโอรสทั้งสองตามเสด็จด้วย ครั้งนั้นเกิดอุบัติเหตุช้างพระที่นั่งคิดหล่ม เจ้าฟ้าเพชร เจ้าฟ้าพร ตามเสด็จเข้าไปใกล้หมายจะช่วยพระราชบิดา แต่พระเจ้าเสือสำคัญผิดว่าพระราชโอรสทั้งสองหวังปลงพระชนม์เพื่อชิงราชสมบัติ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 232-235.

2 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สังคมไทย, หน้า 5-6.

3 ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 299.

จึงรับสั่งให้ลงโทษโดยตีทั้งเข้าเย็นเป็นที่เวหนานัก คนทั้งกระบวนตามเสด็จประพาส
หาได้มีผู้ใดกล้าเพ็ดทูลขอพระราชทานอภัยโทษไม่ เพราะเกรงว่าคนอาจได้รับ
โทษหนักถึงตายเจ็ดชั่วโคตร อย่างไรก็ดี เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระอัยกี
กรมพระเทพามาตย์ ซึ่งประทับอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา และเป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่
พระองค์เดียวที่สมเด็จพระเจ้าเสือทรงเคารพรักและเกรงพระทัย จึงเสด็จจาก
กรุงศรีอยุธยามาขอพระราชทานอภัยโทษให้เจ้าฟ้าเพชร เจ้าฟ้าพร ถึง
นครสวรรค์ ดังมีความว่า

"อันเจ้าฟ้าเพชร เจ้าฟ้าพร พระราชโอรสทั้งสองของลูกนี้ ก็ได้เป็น
เพื่อนทุกข์เพื่อนยากของลูกมาก่อน และลูกเสด็จขึ้นครองราชสมบัติก็ได้สองพระ
ราชโอรสนี้รับราชการการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณ ช่วยแบ่ง
เบาพระราชภาระของลูกในกิจการบ้านเมืองต่าง ๆ นานา ซึ่งจะมาคิดการเป็น
กบฏ ลูกคิดร้ายต่อพ่อนั้นเป็นไปมิได้ ขอทรงพระเมตตาปล่อยให้พ้นโทษเสียเกิด
นึกว่าทำบุญแก้แม่สักครั้ง ตั้งแต่เกิดเป็นลูกเป็นแม่กันมา แมื่ก็ดูเหมือนจะยังมีได้
รบกวนขอพระราชทานโทษในการอันยิ่งใหญ่ต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นแม่
เป็นลูกต่อกันมาเลย"¹

สมเด็จพระเจ้าเสือทรงหลุกพระโอรสผู้คร่ำว่า "เจ้าแม่ขอแล้วมิให้ก็คงขัด
จากกัน เอาเกิดลูกยกให้ แต่ก็ขอยกตัวมันทั้งสองให้เจ้าแม่เอาตัวมันไปกรุงศรี
อยุธยาเสียด้วย อย่าให้มันอยู่กับลูกที่นี่เลย ลูกไม่คิดเอามันไว้เป็นประโยชน์อันใด
แล้ว"²

อย่างไรก็ดี แม้สมเด็จพระเจ้าเสือจะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจมั่นคง
นัก แต่บางครั้งาก็ทรงมีพระเมตตาต่อข้าราชการบริหารของพระองค์เป็นที่ยิ่ง ทรง
โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษแก่ผู้กระทำความผิดถึงแม้จะไม่มีผู้ใดขอพระ
ราชทานอภัยโทษขึ้นมาเลย ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณ
ขององค์พระมหากษัตริย์แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ใช้พระ

1 ประยูร พิศนาคะ สมเด็จพระเจ้าเสือ (ธนบุรี: ป. พิศนาคะการ
พิมพ์, 2513), หน้า 110.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

ราชอาณาจักในการพระราชทานอภัยโทษด้วยพระองค์เองอย่างแท้จริง ดังคราวที่
ได้พระราชทานอภัยโทษให้พันท้ายนรสิงห์ ซึ่งคัดท้ายเรือพระที่นั่ง เอกชัยชนกับ
กั้งไม้ที่ยื่นจากคลังคลองโคกขามที่เคี้ยวคด จนเรือพระที่นั่งหัก ความว่า

"โทษเอ็งนั้นถึงตายก็ชอบอยู่ แต่บัดนี้กูจะยกโทษเสียไม่เอาโทษเอ็งแล้ว
เอ็งจงคืนลงมาเรือไปด้วยกูเกิด ซึ่งศีระเรือที่หักนั้น กูจะท้าวต่อเอาใหม่"¹

อย่างไรก็ตาม แม้พระเจ้าเสือจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปั้นรูป
ดินแล้วตัดศีระแทนตัวพันท้ายนรสิงห์แล้วก็ตาม แต่พันท้ายนรสิงห์ยืนกรานที่จะ
ยอมตายเพื่อรักษาโบราณราชกำหนดในบทพระอัยการ สมเด็จพระเจ้าเสือจึงมีรับ
สั่งให้ปลุกศาลเพียงตาแล้วทำการประหารชีวิตตัดศีระพันท้ายนรสิงห์ พร้อมกับนำ
โทษเรือพระที่นั่งขึ้นพลีกรรมไว้ด้วยบนศาลนั้น

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
"ข้าง" ได้มีบทบาทในการขอพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษ ครั้นมา
ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ "นก" ก็ได้มีบทบาทสำคัญในการขอพระราช
ทานอภัยโทษเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในหนังสือลำดับกษัตริย์กรุงเก่าคำฉันท์ ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็น
สมบัติของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2508),
หน้า 562-565.

"พระสุริยศักดิ์หน่อไท	พระ เสวยราชย์
ชื่อพระที่นั่งสุริยา	
พระจอมกฎเกศกรุงเทพฯ	มีพระนงสาลิกา
รู้พูดแลพลอดตั้งคน	
บริหารไว้ในมณฑล	แม้ว่านรชน
จะพลั้งจะผิดกิจการ	
บึกษาช่วยทุกข์แคลล	โทษถึง เลวลาฎ ¹
บ่ได้จะวายชนมา" ²	

อนึ่ง เป็นที่น่าสัง เกศว่า กายใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์อยู่ช้านั้น มิได้จำกัดเฉพาะการพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษเป็นรายบุคคลเฉพาะตัว หากยังพระราชทานพระกรุณาอภัยโทษเป็นการทั่วไปอีกด้วย โดยถือเป็นโบราณราชประเพณีสำหรับองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติจะทรงพระกรุณาแก่ประชาราษฎร์ทั้งปวง ให้ลดส่วยสาอากรขนอนตลาด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปลอญนักโทษเสียจากเวรจำตั้งปรากฏความตามพระราชพงศาวดารกรุงเก่าว่า "พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว เสด็จโดยกระบวนแห่พยุหยาตราเลียบพระนคร และมีการสมโภชพระนคร เมื่อเสด็จการราชพิธีแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เอาทองคำซึ่งมีน้ำหนักเท่าพระองค์สร้าง

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ โทษถึงชีวิต

² กรมศิลปากร, ลำดับกษัตริย์กรุงเก่าคำฉันท์ (ธนบุรี: เจริญรัตน์การพิมพ์, 2513), หน้า 9. (งานฉบับนกิจศพ นางสาวอรรรรณ เลขะกุล).

พระพุทธรูป... และโปรดเกล้าฯ ให้คนวันไม่เก็บส่วยสาอากร 3 ปี และ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปล่อยนักโทษซึ่งติดอยู่ในเวรจำนั้นด้วย"¹

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่ง
กรุงศรีอยุธยา นั้น ปรากฏตามคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า เมื่อครั้ง
เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ มีพระสิงหนาทราชโองการศรีสรับสั่ง โปรดให้เลิกส่วย
สาอากรขนอนตลาด แลค่าน้ำเชิงเรือแลความเรือสร้างค้ำเก่าอย่าให้ว่าขานกัน
แล้วให้ปล่อยคนโทษทั้งสิ้นคุกอันอยู่เรือจนจางองทั้งปวง มีรับสั่งให้ปล่อยสิ้น 2

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศนี้ นับเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองอยู่
ในภาวะอ่อนแอ ยิ่ง อันสืบเนื่องมาจากสงครามแย่งชิงราชสมบัติในหมู่เจ้าและ
ขุนนางในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ทำให้เกิดความหวาดระแวงและแตกแยกความ
สามัคคีซึ่งกันและกัน คำให้การของขุนหลวงหาวัดได้บันทึกถึงสภาพบ้านเมืองใน
ช่วงเวลานั้นไว้ว่า

"ทั้งผู้ตีเชษฐา และอาณาราษฎร์ทั้งปวง มีแต่จะเล่นเพล็ดเพลินไปด้วย
การเล่นเป็นสุขสนุกสบาย ไม่มีทุกข์สิ่งหนึ่งสิ่งใด มีแต่การละเล่นนานา บ้างก็มา
สรรเสริญพระคุณที่พระองค์มีพระกรุณากับสัตว์ทั้งปวง บ้างก็เสพสุราและยาเมา
ต่าง ๆ สารพัดจะสนุกทุกสิ่งอัน อันการฝึกฝนณรงค์สงครามทั้งปวงนั้นเสื่อมไป"

ดังนั้น เมื่อพม่ากรีธาทัพเข้าประชิดและล้อมกรุงไว้พร้อมกับระดมยิงปืน
ใหญ่เข้าไปในพระนคร ประกอบกับกองกำลังของไทยประสบกับภาวะขาดแคลน
เสบียงอาหาร เพราะถูกล้อมอยู่เป็นเวลานาน จึงเหลือวิสัยที่จะรบพุ่งต้านทานอีก
ต่อไปได้ กรุงศรีอยุธยาจึงต้องเสียแก่พม่าไปในที่สุด เมื่อพุทธศักราช 2310

ที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการราช
พระราชอำนาจในกรพระราชนโยบายโทษของพระมหากษัตริย์อยุธยา คือการ
ผสมผสานกันของแนวความคิดเทวราช เจ้าชีวิตและธรรมราชา ซึ่งพระมหากษัตริย์

1 พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์

อาจจะทรงใช้พระราชอำนาจที่เด็ดขาดของพระองค์ลงโทษหรือภัยโทษผู้ใดตามพระราชอัธยาศัย และในเวลาเดียวกันก็ทรงใช้พระราชอำนาจนั้นไปในลักษณะอ่อนโยนและผ่อนปรนตามหลักเมตตาธรรมด้วย ทั้งนี้ปรากฏว่า แนวโน้มของแนวความคิดเทวราชและเจ้าชีวิตนั้นดูจะมีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษมากกว่าแนวความคิดธรรมราชา เพราะเหตุที่ทรงมีแนวโน้มที่จะใช้พระราชอำนาจนี้ไปในลักษณะที่เป็นพระเดชมากกว่าพระคุณด้วยเหตุนี้การพระราชทานอภัยโทษใด ๆ จึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากยิ่งทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งความเด็ดขาดของพระราชอำนาจของพระองค์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ ซึ่งผู้ขอพระราชทานอภัยโทษจะต้องเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปรานหรือทรงเคารพนับถือ

อนึ่ง การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์อยู่ยงยอนั้น มิได้จำกัดอยู่เฉพาะการพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องราชทัณฑ์เป็นการเฉพาะตัวเท่านั้น หากหมายรวมถึงการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปอีกด้วย โดยถือเป็นโบราณราชประเพณีสำหรับพระมหากษัตริย์ที่จะพระราชทานอภัยโทษในวโรกาสอันเป็นมิ่งมงคลของชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ส่วนที่ 3 แนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในพุทธศักราช 2310 นั้น กองกำลังของพม่าได้ทำลายพระนครลงจนพินาศย่อยยับ ยากแก่การฟื้นคืนให้กลับดังเดิม พระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งได้รวบรวมกำลังตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกมาก่อนกรุงศรีอยุธยาจะแตกไม่นาน ได้พยายามรวบรวมกำลังพลเท่าที่กระทำได้ เข้าทำการกู้บ้านกู้เมือง และปราบปรามชุมนุมต่าง ๆ ที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ ได้ใช้เวลาถึงสองปีจึงรวบรวมชุมนุมต่าง ๆ เข้าพอสถาปนากันขึ้นได้ และได้สถาปนารุงธนบุรีขึ้นในพุทธศักราช 2312 ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ต้องใช้พระราชอุตสาหะ เสด็จพระราชดำเนินในการพระราชสงครามแทบมิได้ว่างเว้น นับเป็น

ช่วงเวลาซึ่งลำบากยากยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งต้อง
ใช้พระราชอำนาจเด็ดขาดเพื่อความสงบราบคาบของบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จาก
การเสด็จในราชการสงคราม ถ้าผู้ใดกระทำความผิดก็จะทรงใช้พระราชอำนาจลงโทษ
อย่างเฉียบขาดรุนแรงเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่าง แม้บุคคลนั้นจะมีความดีความชอบ
ช่วยกอบกู้บ้านเมืองร่วมกับพระองค์มาก็มิได้ทรงละเว้น ดังตัวอย่าง เหตุการณ์ทาง
ประวัติศาสตร์ตอนหนึ่ง จารึกไว้ว่า

เมื่อวันจันทร์ เดือนสาม แรมสี่ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. 2317 นั้น
พระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบว่า กองทัพของพระองค์ซึ่งยกขึ้นไปตีเมือง
เชียงใหม่แตกเมื่อเดือนนี้ และล่องเรือตามเสด็จมาภายหลังจะมาถึงยังกรุงธนบุรี
ในวันนั้น พระเจ้าตากสินมหาราชได้เสด็จลงมาประทับอยู่ที่ตำหนักแพ แล้วให้
ตำรวจลงเรือเร็วขึ้นไปคอยส่งกองทัพให้เลยออกไปเมืองราชบุรีทีเดียว มิให้
แม่ทัพนายกองผู้หนึ่งผู้ใด แวะเข้าบ้านเรือนของคนก่อนเป็นอันขาด ถ้าใครแวะ
เข้าบ้านจะประหารชีวิตเสีย แต่มีแม่ทัพผู้หนึ่งชื่อ พระเทพโยธา กลับขัดต่อกระแส
รับสั่งได้แวะเข้าบ้านเพื่อเยี่ยมครอบครัวเสียก่อน ตำรวจจึงนำความเข้ากราบ
บังคมทูลให้ทรงทราบ พระเจ้าตากสินมหาราชทรงพิโรธยิ่งนัก จึงมีรับสั่งให้เรียก
ตัวพระเทพโยธาเข้าเฝ้า แล้วให้ตำรวจจับพระเทพโยธามัดไว้กับเสาตำหนักแพ
ทรงพระแสงดาบฟันด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง พอสิ้นพระเทพโยธาขาดคกลง
ก็ทรงมีรับสั่งให้ตำรวจเอาไปเสียบประจานไว้ที่บ่อนวิชัยประสิทธิ์ และศพนั้นให้ทิ้ง
น้ำเสียมิให้ใครกระทำให้เป็นเยี่ยงอย่างต่อไป ¹

อย่างไรก็ตาม เมื่อยามว่างเว้นการศึกสงคราม พระเจ้าตากสิน
มหาราชก็ทรงมีพระราชจริยาวัตรอันงดงามยิ่ง ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณทั้งแก่
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและพลนิกรของพระองค์โดยทั่วหน้า ราษฎรผู้ใดที่ทุกข์ยาก
เดือนร้อนก็พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์โดยมิได้ทอดทิ้ง อันแสดงให้เห็น

1 ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เล่ม 2
(ธนบุรี: บ. พิศนาคะการพิมพ์, 2513), หน้า 49-50.

ว่าพระเจ้าตากสินมหาราชหาได้ทรงละเอียดต่อศัพทราชาธรรมอันพระมหากษัตริย์ทั้งปวงยี่คือไม่ หากยังทรงรักษาความเป็นธรรมราชาไว้ได้โดยมั่นคงไม่เสื่อมคลาย ราษฎรในสมัยของพระองค์จึงมีความจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นยิ่งนัก ไม่ว่าจะเสด็จพระราชดำเนินไปแห่งใดทั้งเสด็จไปและเสด็จกลับ ราษฎรต่างเฝ้าแห่นคอยรับและส่งเสด็จกันอย่างเนืองแน่น ¹ ทั้งนี้เพื่อจะได้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท พระเจ้าตากสินมหาราชเองก็ทรงโปรดที่จะมีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรของพระองค์อยู่เสมอ ๗ ดังจะเห็นได้จากเนื้อความบางตอนในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่า "คำรัสสั่งปลัดวัง ให้หาชาวตลาดเรือ ตลาดบกเข้ามา ทรงพระกรุณาตรัสทานายว่าหญิงคนนั้นกับสามีคนนั้นจะอยู่ด้วยกันยี่ดี ผัวเมียคู่นั้นจะอยู่ด้วยกันยี่ดี" ² สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเปลี่ยนแปลงอันสำคัญยิ่งของความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยตลอดระยะเวลาสี่ร้อยปีของการดำรงอยู่ของอาณาจักรอยุธยา นั่นคือความสัมพันธ์อันใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์กับพลนิกรของพระองค์เอง ยิ่งไปกว่านั้น พระเจ้าตากสินมหาราชยังได้ทรงดำเนินพระบรมราชาบายดังเช่นพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งทรงปกครองราษฎรของพระองค์ด้วยบิดาปกครองบุตร ดังจะเห็นได้จากความในพระราชดำรัสตอนหนึ่ง ซึ่งพระราชทานแก่เหล่าแม่ทัพนายกอง เมื่อครั้งที่ทรงประทับอยู่ค่ายเขาพระขณะกำลังล้อมค่ายพม่าที่บ้านบางนางแก้ว มีใจความว่า

"ข้าราชการทั้งปวงใช้ให้ไปทำศึกบ้านใดเมืองใด พ่อมิได้สะกดหลังไปด้วยก็มิได้สำเร็จราชการ ครั้นนี้พ่อไปราชการเมืองเชียงใหม่ให้ลูกอยู่ทำราชการข้างหลัง และมาห้ำหั่นแก่พม่าให้ชายพระบาท แล้วกล่าวโทษกันว่าอดข้าวปลา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เล่ม 2, หน้า 47.

² พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (พระนคร : กระทรวงศึกษาธิการ, 2475), หน้า 177.

อาหาร อันทางการศึกครั้งนี้พอจะชิงชิงแก่ลูกผู้ใดหาไม่ได้ พอรักใคร่เสมอกัน
 พออุทิศส่วนที่ถวายทานการสงครามมา ทั้งนี้ไซ้จะจงใจปราศจากความสุข
 แต่ผู้เดียวหาไม่ได้ อุทิศส่วนที่ยากลำบากกายก็เพื่อจะทานบำรุงพระพุทธศาสนา ให้
 สมณะชีพรากหมณเป็นสุขทั่วขอบเขตสีมาเพื่อจะมีให้มีคนอาศัยอยู่อาธรรม และครั้งนี้
 ลูกทั้งหลายทางการพ่ายแพ้แก่พม่า ครั้นจะเอาโทษก็เสียดายนักด้วยได้เลี้ยงดูมา
 เป็นใหญ่เป็นโตแล้วผิดครั้งนี้จะยกไว้ให้ทหารการแก้ตัวต่อไป"¹

อาจกล่าวได้ว่า ความตามพระราชดำริข้างต้น ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึง
 ความสัมพันธ์อันกระชับแน่นแฟ้นระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรในสมัย
 กรุงธนบุรีเท่านั้น หากยังสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของรูปแบบ
 ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรอีกด้วย จากความสัมพันธ์ในลักษณะ
 ของเจ้ากับข้าในสมัยอยุธยาไปสู่ความสัมพันธ์ในลักษณะบิดากับบุตร นับเป็น
 การทวนกลับเพื่อเริ่มต้นใหม่อีกครั้งของแนวความคิดแบบพ่อกับลูกซึ่ง เคยใช้เป็น
 หลักในการปกครองบ้านเมืองมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยตอนต้น หากมีอันต้องเปลี่ยน
 แปรไปตามสภาวะการณ์ของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นจุด
 เริ่มต้นของแนวความคิดอันสำคัญยิ่งต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทาน
 อภัยโทษของพระมหากษัตริย์ ซึ่งนอกเหนือไปจากแนวความคิดเดิม 3 ประการใน
 สมัยกรุงศรีอยุธยาอันได้แก่ แนวความคิดเทวราช เจ้าชีวิต และธรรมราชา ว่า
 การที่พระมหากษัตริย์พระราชทานพระกรุณาแก่ผู้ต้องพระราชอาญาใด ๆ นั้นมิใช่
 เพราะเหตุที่ทรงมีพระบรมเชษานุภาพเป็นที่ล้นที่พ้นเหนือชีวิตราษฎรในแผ่นดินที่จะ
 ทรงพระกรุณาปล่อยตัวผู้ใดตามพระราชอัธยาศัย หรือเพราะทรงเป็นธรรมราชาผู้
 เปี่ยมด้วยน้ำพระราชหฤทัยกรุณาแก่สัตว์ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อนเท่านั้น หากเพราะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมหลวงนรินทรเทวี, จดหมายเหตุความทรงจำ พิมพ์พร้อมกับฉบับ
 เพิ่มเติม(พ.ศ. 2310-2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ. 2310-2363) (พระนคร: โรงพิมพ์พระ
 จันทร, 2501), หน้า 178-179.

ทรงเป็นเสมือนบิดาซึ่งรักและเมตตาต่อพสกนิกร ซึ่งเปรียบเสมือนบุตรีธิดาของพระองค์อีกด้วย และแนวความคิดนี้ได้ทวีความสำคัญต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษมากขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในรัชสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ แม้จะมีแต่การรบพุ่งทำศึกสงครามอยู่เป็นนิจ แต่ปรากฏว่าได้มีการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปเนื่องในโอกาสสำคัญของบ้านเมือง เช่นในคราวสมโภชการประสูติพระราชโอรส "เจ้าหอกลางประสูติเจ้าเป็นพระกุมาร แผ่นดินไหว ฤดูต้นปีโปรดปล่อยคนโทษในคุกสิ้น หมายถึงสมโภชเจ้าฟ้าน้อย"¹ ครั้นล่วงมาถึงปลายรัชกาล เมื่อเกิดกบฏพระยาสุรศักดิ์ซึ่งราชสมบัติและเข้าหาการปล้นตีเมือง พระเจ้าตากสินมหาราชได้มีรับสั่งให้จับบุตรภริยาพระยาสุรศักดิ์จองจำไว้ แต่ครั้งทรงเห็นว่าผู้รักษาหน้าที่มิได้มีใจสู้รบนัก ประกอบกับทรงเกรงว่าผู้หญิงที่อยู่จำจะตื่นตกใจ จึงทรงพระกรุณา "เสด็จมาพันตะรางปล่อยคนโทษข้างใน"² ปรากฏว่า การก่อกบฏของพระยาสุรศักดิ์ในครั้งนั้น เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนจลาจลในบ้านเมืองไปทั่วในขณะที่พระเจ้าตากสินมหาราชเองในเวลานั้น ก็ได้มีพระราชหฤทัยมั่นคงเด็ดขาดดังเช่นแต่ก่อน ดังที่กรมหลวงนรินทรเทวีได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุความงาของพระองค์ท่านตอนหนึ่งว่า

"เมื่อคืนแผ่นดินเย็นด้วยพระบารมีชุ่มพื้นชื้นผลจนมีแก่น ปลายแผ่นดินแสนร้อนรุ่มสุ่มรากโค่นโคนล้มกุ่มแผ่นดินด้วยสิ้นพระบารมีแต่เพียงนั้น"³

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.
2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.
3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ส่วนที่ 4 แนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของ พระมหากษัตริย์ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ซึ่งในเวลานั้นได้คุมกำลัง กองทัพไปราชการอยู่ ณ เมืองพนมเปญ ได้ทราบข่าวความไม่สงบในพระนคร จึง ได้ยกกองทัพเข้าปราบปรามการจลาจลลงได้สำเร็จ บรรดาข้าราชการและราษฎร ทั้งปวง จึงได้พร้อมใจกันกราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้น เสด็จถวัลย์ราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมกับการสถาปนา กรุง เทพมหานครขึ้นเป็นราชธานีใหม่ของไทยในพุทธศักราช 2325 ในรัชสมัยของ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันยังประโยชน์แก่บ้านเมืองและพสกนิกร เป็นเอนกประการ ได้ทรงวางหลักการสำคัญลงไว้แก่บ้านเมือง โดยการรวบรวม ชำระกฎหมายให้ถูกต้อง เป็นหมวดหมู่ กับทั้งได้กระทำการสังคายนาพระไตรปิฎก อันเป็นหลักแห่งพุทธศาสนาตลอดจนทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ เนื่องในการ ทานุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงบำเพ็ญอภัยทานปลดปล่อย นักโทษในโอกาสสำคัญของบ้านเมือง ซึ่งพระมหากษัตริย์ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ทุกพระองค์ทรง เจริญรอยพระยุคลบาทสืบมา ซึ่งนอกจากจะเป็นเครื่องแสดงให้ เห็นว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงมีพระราชศรัทธายึดมั่นใน พระบวรพุทธศาสนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงการเคารพพระราชฐานะ "ธรรมราชา" ซึ่งตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมอย่างแน่นแฟ้น นอกจากนั้นยังทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ ในความทุกข์ยากเดือดร้อนของราษฎรตลอดมา ทรงมีพระมหากรุณาแก่ราษฎร คุ้งคั่งบิดาที่มีความกรุณาปราณีแก่บุตรของตนอยู่เป็นนิจ ซึ่งจะเห็นในเวลาต่อมาว่า แนวความคิดธรรมราชาและแนวความคิดแบบพ่อปกครอง ได้ผสมผสานกลมกลืนแทบ จะ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีผลต่อแนวความคิดในการใช้พระราชอำนาจ ในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์โดยแท้จริง อนึ่งพระราชกรณียกิจ สำคัญ ๆ ของพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชสมัย นอกจากจะมีผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เป็นคุณแก่บ้านเมืองแล้ว ยังมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ของแนวความคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพระราชทานอภัยโทษอีกด้วย ดังจะได้แยก พิจารณาในแต่ละรัชสมัย ดังนี้

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ในต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยังเป็นระยะเวลาที่บ้านเมืองไม่สู้จะเรียบร้อยนัก เพราะเป็นช่วงเวลาของการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินประการหนึ่ง และยังมีพระราชภาระในการป้องกันประเทศอีกประการหนึ่ง ประกอบกับอยู่ในระหว่างการบูรณะประเทศ จึงไม่ปรากฏว่าได้มีการงดเก็บส่วยสาอากรขนอนตลาดตามโบราณราชประเพณีแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ แม้แต่การประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็กระทำแต่เพียงย่อมนย่อ ครั้นล่วงมาถึง พ.ศ. 2338 ซึ่งเหตุการณ์บ้านเมืองได้เข้าสู่ภาวะปรกติแล้ว จึงมีการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปแก่นักโทษ ในครั้งนั้นสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้ขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่เจ้านันทเสนกับพวก เนื่องในวโรกาสที่ถวายบังคมลาผนวช มีใจความ ดังนี้

ในปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช 1157 เมื่อเดือน 8 ขึ้น 14 ค่ำ สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จลงมาถวายบังคมลาทรงผนวช และขอรับพระราชทานโทษเจ้านันทเสนเจ้านครล้านช้าง ที่ต้องโทษกับสมัคพรรคพวก และบรรดานักโทษที่ต้องพันธนาการอยู่ในเรือนจำให้พ้นโทษด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดพระราชทานโทษออกจากเวรจำตามที่สมเด็จพระอนุชาธิราชกราบทูลขอ เว้นแต่เจ้านันทเสนและพรรคพวกซึ่งเป็นกบฏและพวกพัวรามัญข้าศึก และพวกโจรสลัดนั้น หากโปรดพระราชทานโทษไม่ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงพระราชศรัทธาบรรชานักโทษที่พ้นโทษในครั้งนี

32 คน¹

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2504), หน้า 5.

อนึ่ง มีข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพระราชทานอภัยโทษในครั้ง
นี้ 2 ประการ คือ ประการแรก การพระราชทานอภัยโทษเนื่องในวโรกาสที่สมเด็จ
พระอนุชาธิราชทรงผนวชนั้นได้เป็นจุดเริ่มต้นของประเพณีในการพระราชทานอภัย
โทษเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงผนวชในเวลาต่อมา ประการที่สอง ได้แก่การพระ
ราชทานอภัยโทษปล่อยนักโทษเป็นการทั่วไปในสมัยนี้มีได้ปล่อยทั้งหมดเหมือนใน
สมัยกรุงศรีอยุธยา หากแต่ปล่อยนักโทษซึ่งสมควรได้รับพระราชทานพระกรุณาให้
พ้นจากเวรจำ

ใน พ.ศ. 2340 ได้มีการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปอีกครั้ง
หนึ่ง เนื่องในวโรกาสที่ได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้ร้อยกสังคายนาสวดมนต์
"พระโองการให้ปล่อยสัตว์ในครั้งนั้น เหมือนมนุษย์ได้เห็นสวรรค์ ทรง
ปล่อยมนุษย์ชายหญิง คนโทษไทยในคุกตาราง ทิมโชน ทิมคารวง พระโองการ
โปรดปล่อยสิ้น"¹

ครั้นถึง พ.ศ. 2348 ซึ่งเป็นปลายรัชกาลในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้ชำระพระราช
กำหนดบทพระอัยการในแผ่นดินอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไป โดย
จัดเป็นหมวดหมู่และปรับปรุงบทกฎหมายให้ต้องตามครรลองของความยุติธรรม
เรียกกันทั่วไปว่า กฎหมายตราสามดวง ซึ่งไม่เพียงแต่บรรจุพระธรรมศาสตร์ของ
สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้เท่านั้น ยังได้รวบรวมพระราชกำหนดบทพระอัยการซึ่งมีอยู่
ในขณะนั้นไว้ด้วย และในบรรดาพระราชกำหนดบทพระอัยการเหล่านั้น ได้มีบท
บัญญัติที่เกี่ยวกับการพระราชทานอภัยโทษปรากฏอยู่ด้วยบางประการ ได้แก่ พระ
ราชกำหนดเกล้า มาตรการ 25 ซึ่งบัญญัติถึงค่าธรรมเนียนักโทษในการเข้าคุก
และในการออกจากคุก ความตอนหนึ่งว่า

".....แลนายพุทธา นายจันปัญาพิคาให้การว่าซึ่งเป็นทำเนียมแต่ก่อน
สืบมา ถ้าเจ้าพญาแลพญาพระหลวงเมือง เจ้าราชินิกุลขุนหมื่นมหาดเล็กชาวที่พัน

1 กรมหลวงนรินทรเทวี, จดหมายเหตุความทรงจำ, หน้า 27.

ทนาย แลนายคํารวจนายรองภูคาช เสมียนแลพรผู้ใด ๆ ครั้นมีรับสั่งให้เขียนร
 ภาษาก็ได้รับพระราชอาษาจา 5 ประการ ผู้คุมเรียกเอาค่าลดเป็น
 เงิน... ใต้แก่เจ้ากรม... ใต้แก่ปลัดกรม... ถ้ามีรับสั่งให้ออกจากโทษ แล
 เจ้ากรมใต้ค่าทูลฉลอง... คํารวจในซ้ายขวา พันจ่าบรรศึกได้เหมือนกัน..." 1

นอกจากนั้นในพระอัยการกระบดศึกยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการพระราช
 ทานอกภัยโทษอยู่สองมาตรา ใต้แก่ มาตรา 54 และมาตรา 56 ซึ่งบัญญัติว่า

"มาตรา 54 ถ้าผู้มีบาเห็นจบํานาญทั้งสองนี้ ทําราชการเลมิดแล
 กระทำอุบาทขาดเหลือเป็นมหันตโทษถึงตาย เป็นอกุฎ คุระ มชิมโทษประการ
 ใด ๆ ก็ดี ควรให้พระมหากษัตริย์ธิราชเจ้าผู้ครองพิภพไปภายนอก กรุณาแก่
 ข้าทแล้วทหารผู้มีบาเห็นจบํานานครั้งหนึ่งสองครั้งก่อน ถ้าผู้มีบาเห็นจทําผิด
 เป็นอกุฎโทษควรให้เลื่อนโทษ ถ้าโทษเป็นคุโรโทษให้ลวงโทษ ถ้าโทษเป็นแค่ลโทษ
 ให้หลั่นโทษ ถ้าผู้มีบานานต้องคุโรโทษให้เลื่อนโทษ ถ้าโทษเป็นลโทษให้ลวงโทษ
 ถ้าผู้มีพิทยาต้องคุโรโทษให้เอาตามโทษนั้นเกิด ถ้าต้องแค่ลโทษ ควรให้เลื่อน
 โทษ ถ้าผู้มีบาเห็นจทําผิดต้องอกุฎโทษ คุโรโทษ มชิมโทษถึงตายก็ดี ก็ให้
 กรุณาผู้มีบาเห็นจครั้งหนึ่งสองครั้งก่อน เหตุว่าผู้มีบาเห็นจเอาชีวิตแลโคตรแลก
 ความชอบไว้ฉนแผ่นดิน ถ้าผู้มีบานานนั้นทําผิดต้องคุโร มชิมโทษถึงตายให้
 กรุณาครั้งหนึ่งก่อน เหตุว่าผู้มีบานานเอาชีวิตเป็นแดนแลกความชอบไว้ฉนแผ่นดิน
 ถ้าผู้มีบาเห็นจทั้งสองนี้ยังกระทำอุบาทขาดเหลือเลมิด ต้องคุโร มชิม
 ลโทษถึงตายต้องโทษสิ่งใดก็ดี ควรจะเลื่อนลวงหลั่นโทษตามโทษนั้นเกิด ถ้าผู้มี
 บําเห็นจบํานานยอมบ่งก้วยังทําอีกแล้ว ถ้าโทษต้องด้วยสถานใด ๆ ให้เอาตาม
 สถานนั้นเกิด" 2

1 กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์, หน้า 619.

2 กฎหมายตราสามดวงเล่ม 4 (พระนคร : คุรุสภา, 2505),

"มาตรา 56 หนึ่ง อัครมหาเสนาบดีแลมุขมนตรีผู้ใดพิพากษาผู้มี
 บาหนักบ้านาน กัทยา แลผู้เลมิดลวงพระราชบัญญัติ กระทำอุบาทขาดเหลือ
 ต้องออกฎฐ ะรุ มขิม ลหุโทษก็ดี ำให้เลงตุเป็น ออกฎฐ ะรุ มขิม ลหุโทษ ก็ควาร
 แต่เลื้อน ล่วงหลันตามความชอบบาหนักบ้านานกัทยานันเกิด ถ้าอัครมหา
 เสนาธิบดีแลมุขมนตรีปฤกษาโทษจะลงทัณฑ์ตามผู้ผิด แลจะประสาตรางวัลสิ่ง
 ใดแก่ผู้มีความชอบด้วยพระราชบัญญัตินี้แล้ว แลพระมหากษัตราธิราชเจ้ามิได้
 บัญชา ถ้าทรงพระกรุณาต้องประการใดเป็นประสิทธิ์ ถ้ามิได้ต้องด้วยพระราช
 กาทนคกฏหมาย ก็ให้อัครมหาเสนาธิบดีมุขมนตรี เอาชีวิตแลความชอบไว้ในแผ่น
 ดิน ำให้เอารับสั่งนั้นบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวถึง 3 ครั้งก่อนถ้ายังไม่มีบัญชาอีกเล่า
 จึงให้พระฤาตีพระวงศ์พระอัครมเหสีบังคมทูลในที่โรฐาน ถ้ายังหมีบัญชา จึงำให้พระ
 สังฆราชถวายพระพร ถ้ายังหมีพระกรุณา จึงำให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกาไว้"¹

การพระราชทานอภัยโทษที่ปรากฏในพระอัยการกระบอกศึกทั้งสอง
 มาตราข้างต้นนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบการพระราชทานอภัยโทษที่น่าสนใจ
 เป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ การพิจารณาพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษนั้น นอกจาก
 จะพิจารณาความดีความชอบของนักโทษเป็นรายบุคคลไปแล้ว ยังต้องพิจารณา
 ตามชั้นโทษของผู้กระทำความผิด โดยแบ่งคามโทษที่ผู้กระทำผิดได้รับเป็น ออกฎฐ
 ะรุ และ มขิมโทษ โดยอาศัยการเลื่อนโทษ ล่วงโทษ และหลันโทษ ซึ่งระบบ
 การพิจารณาพระราชทานอภัยโทษในลักษณะนี้นั้น สันนิษฐานว่าน่าจะวิวัฒนาการมา
 เป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณาพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษชั้นต่าง ๆ ตาม
 ที่ปรากฏในพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษในเวลาต่อมาด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 151-152.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคตลงในพุทธศักราช 2352 นั้น พระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ซึ่งเป็นกรมขุนกษัตริยานุชิต พระราชโอรสในพระเจ้าตากสินมหาราช ได้คบคิดกับขุนนางหลายคนเพื่อหวังชิงราชสมบัติจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งในเวลานั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน บราคว่าข่าวก่อนการกบฏได้ล่วงรู้ไปถึงพระองค์ ก่อนประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเพียง 7 วัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่¹ ชำระคดีกบฏ ผลของการชำระคดีนี้บราคว่า กรมขุนกษัตริยานุชิตกับพรรคพวกรวม 40 คน ถูกประหารชีวิต แต่บุตรและภรรยาอายุชบดที่เป็นแต่ปลายเหตุ นั้น โปรดให้ยกโทษประหารชีวิตพระราชทานให้ส่งไปเป็นคนโทษระบาค² อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระกรุณาลดหย่อนผ่อนโทษให้แก่ครอบครัวผู้ทำการกบฏ ซึ่งความพระอภัยการกระบกตีกในเวลานั้น ได้กำหนดโทษไว้สำหรับผู้กระทำการกบฏรุนแรงที่สุดถึงตายเจ็ดชั่วโคตร

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ได้มีการกระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแล้วจัดกระบวนแห่เสียบพระนครตามโบราณราชประเพณี พร้อมทั้งประกอบพระราชพิธีอุปราชาภิเษกเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ สมเด็จพระอนุชาธิราช ขึ้นดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ครั้นการอุปราชาภิเษกเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งเสนาบดี ให้ท้าวบุญชิตคนนักโทษ นอกจากพม่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 คือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ต่อมาเสวยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

2 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร : ศรุสภา, 2504), หน้า 3.

ข้าศึกที่ต้องเวรจําอยู่ ณ คุก เป็นคนสี่ร้อยสี่สิบสามคน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ าทัณฑ์โทษ หนึ่งราษฎรซึ่งร้องฟ้องกล่าวหาแก่กันค้างอยู่โรงศาลายังมิได้สำเร็จ นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯโปรดกระหม่อม าทัณฑ์โทษและเสนาบดีชำระว่ากล่าว เสียให้แล้วโดยเร็ว ห้ามมิให้เรียกค่าฤชาธรรมเนียมแก่ฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลย ซึ่งโทษหลวงแลเงินพินน้นยกพระราชทานให้¹

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างหอพระไตรปิฎก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ ซึ่งต้องระวางโทษประหารชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏตามจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวีว่า

"...แต่ทรงสร้างพระไตรปิฎกเป็นบรมเดิม เพิ่มเพียรพระบารมี ได้ทรงสร้างพระบารมีโปรดคนโทษทัณฑ์คดีมิชอบ ต้องด้วยบทพระอัยการยกประทานชีวิตไว้ หลังน้ำทักษิณทศทิศระชะ ทั้งผู้ชายและผู้หญิง โปรดประทานชีวิตปล่อย 7 คน"²

ต่อมาในพุทธศักราช 2363 ได้เกิดอหิวาตกโรคครั้งใหญ่ขึ้นในกรุงเทพมหานคร ซึ่งระบาคมาจากเกาะหมาก (ป็นัง) เข้ามาทางหัวเมืองตะวันตก จนถึงปากน้ำเจ้าพระยา ชาวเมืองสมุทรปราการล้มตายด้วยโรคระบาดนี้เป็นจำนวนมาก ประชาชนต้องอพยพขึ้นมายังกรุงเทพมหานครและเมืองอื่น ๆ ปรากฏว่าการระบาดของอหิวาตกโรคครั้งใหญ่ในกรุงเทพมหานครนั้น คนตายทั้งชายและหญิง ศพที่ป่าช้าแลศาลาดินในวัดสระเกษ วัดบางลำพู วัดบพิตรภิรมย์ วัดประทุมคงคา และวัดอื่น ๆ ก่ายกันเหมือนกองหิน ที่เฝ้าเสียก็มากกว่ามาก และที่ลอยนอแม่น้ำลาดส่อง เกลื่อนกลาดไปทุกแห่ง จนพระสงฆ์ที่หนีออกจากวัด คฤหัสถ์ที่หนีออกจากบ้าน น้าอเนจอนาถนิก ถนนหนทางก็ไม่มีคนเดิน ตลาดก็ไม่ได้ออกซื้อขายกัน ต่างคนต่างรับประทานแต่ปลาแห้งกับพริกเกลือเท่านั้น น้าานแม่น้ำก็กินไม่

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

2 กรมหลวงนรินทรเทวี, จดหมายเหตุความทรงจำ, หน้า 43.

ได้ อาเกียรณ์ไปด้วยชากศพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า ความไข้ซึ่งบังเกิด
ทั่วไปแก่สมณะชีพราหมณ์แลพรพ้าข้าแผ่นดิน ครั้งนี้เพื่อกรรมของสัตว์ ไข้แต่จะ
เป็นแต่กรุงเทมหานครก็หาไม่ เมืองต่างประเทศแลเกาะหมากเมืองโทรกก็เป็น
เหมือนกัน ซึ่งจะรักษาพยาบาลแก้ไขด้วยคุณยาเห็นจะไม่หาย จึงให้ตั้งพระราชพิธี
อาถรรพณ์สุทร เมื่อ ๗ วันจันทร์ เดือนเจ็ดขึ้นสิบค่ำ ยิงปืนใหญ่รอบพระนครคืน
หนึ่งยังรุ่ง แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกตแลพระบรมธาตุ ทั้งพระราชคณะออกแห่
ไปรอบรายประณิษาปริตทั้งทางบก ทางเรือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงศีล ทั้งพระ
ราชานวงศ์... และข้าราชการผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายในก็โปรดสั่งมิให้เฝ้า ๑ หังคกิจ
ราชการเสียมิให้ว่า ให้ตั้งใจทำบุญสวดมนต์ให้ทาน บรรดาพรซึ่งนอนเวรประจำ
ของรักษาพระราชวังชั้นในและชั้นนอก ก็ให้เลิกปล่อยไปบ้านเรือน โดยทรงพระ
เมตตาว่าประเพณีสัตว์ทั่วกัน ภัยมาถึงย่อมรักชีวิต บิคมารดาภรรยาแลบุตรญาติที่
น้องก็เป็นที่รักเหมือนกันจะได้ไปรักษาพยาบาล ที่ผู้ใดมีกตัญญูอยู่รักษาพระองค์มิได้
ไปนั้นก็พระราชทานเงินตราให้ความชอบ และให้จัดซื้อปลาแลสัตว์สี่เท้าสองเท้า
ที่มีผู้จะฆ่าซื้อขายในท้องตลาดในจังหวัดกรุงเทมหานคร ทรงปล่อยสิ้นพระราชทรัพย์
เป็นอันมาก คนโทษที่ต้อง เวรจำอยู่นั้นก็ปล่อยออกสิ้น เว้นแต่พม่าข้าศึก... เศษ
อาณิสสส์ ศีลแลทานบารมีแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาแก่อาณา
ประชาราษฎร์ให้เท่าดังนี้ มาจนถึง ๗ วันเสาร์ เดือนเจ็ด แรมเจ็ดค่ำ ความไข้ก็
ระงับเสื่อมลงโดยเร็ว บรรดาศพชายหญิงซึ่งญาติจะฝังจะเผามิได้นั้น พระราช
ทานเงินค่าจ้างแลพินให้พวกพม่าคนโทษเก็บเผาจนสิ้น^๑

อนึ่ง ปรากฏหลักฐานว่าการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในรัชสมัยของพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่สู้จะได้รับความสะดวก ด้วยเหตุที่มีได้ทรงเสด็จ
ออกรับฎีกาในพระราชวัง ราษฎรจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ก็ต่อเมื่อเสด็จออก

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒, หน้า 115 - 118.

นอกพระราชวังเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากราชกรผู้ใดต้องการทูลเกล้าฯ ถวาย เรื่องราวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถวายเรื่องราวมายังพระเจ้าลูกยาเธอ คือกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งได้ว่าราชการกรมพระตำรวจด้วย พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์นั้นจะทรงแจกให้เจ้ากรมปลัดกรม ตรวจชำระทุก ๆ กรม เอาพระทัยใส่ ความก็แล้วไปได้ไม่สะสมอยู่¹

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติใน พุทธศักราช 2367 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีอุปราชาภิเษก พร้อมกับทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปล่อยนักโทษ และให้ชำระความของ ราษฎรที่ค้างชำระมาแต่ก่อนโดยสิ้นเชิง² ในรัชกาลของพระองค์ การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้รับความสะดวกกว่าในสองรัชกาลก่อนเป็นอันมาก เพราะ เหตุที่ทรงเคยรับฎีกามาแต่ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงทรงทราบถึงความลำบากของราษฎรในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเป็นอย่างดี ทรงพระราชดำริว่า ความทุกข์ร้อนของราษฎรที่จะมาร้องถวายฎีกาคือเวลา เสด็จจึงจะร้องได้ ถ้าตีกลองร้องฎีกาได้ทุกวันไม่ต้องคอยเวลาเสด็จออก ก็ จะบรรเทาทุกข์ของราษฎรไม่ต้องคอยยากลำบาก จึงพระราชทานชื่อกลองว่า วินิจฉัยเถรี ตั้งไว้ที่ทิมดาบกรมวังชั้นกุฎแฉ เมื่อเวลาผู้ใดจะไปร้องถวายฎีกา กรมวังก็ไปขกกุฎแฉ ครั้นตีแล้วตำรวจเวรก็รับเอาตัวและเรื่องราวมา นำความ ขึ้นกราบทูลทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชโองการสั่งให้ผู้ใดชำระก็

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 3 เล่ม 1 (พระนคร: ศุภสภา, 2504), หน้า 5-6.

ส่งไปตามรับสั่ง ลางทีก็โปรดให้ตำรวจชำระบ้าง ไม่มีเจ้าและขุนนางเป็นาหู่ใน
ความฎีกา ด้วยทรงไล่เลียงไปตามอยู่ทุกเวลาเข้าค่ำ ละครลาการชำระก็ไม่อาจ
พลิกแพลงไปได้¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ได้ปรากฏการพระ
ราชทานอภัยโทษโดยมีเงื่อนไขขึ้น โดยพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ร้ายที่มาลู่แก่
โทษในความผิดของคน ปรากฏในจดหมายเหตุความทรงจำตอนหนึ่งว่า

"มีพระโองการให้ตั้งกองชำระร้อนราษฎรให้เป็นสุข อากรขนอนตลาด
ที่เรียกล่วงเกินธรรมเนียมาหู่ลงเสมอเก่า แต่ค่านายกขาดมิให้ทำอากร แล้วทรง
ชำระผู้ร้ายได้เป็นสัจย์ ส่งไปคุก ที่มาลู่แก่โทษตัวแล้วจะจับผู้ร้ายถวาย พระราช
ทานเงินชুবเลี้ยง ที่มาลู่แก่โทษจำเพาะตัวได้ทำผิด รู้สึกตัวกลัวพระราชอาชวามาลู่
แก่โทษ ให้สาบานตัวและสักขาว่าเป็นผู้ร้าย"²

อนึ่ง มีข้อสังเกตที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า การพระราชทานอภัยโทษ
โดยมีเงื่อนไขเมื่อนักโทษได้มาลู่แก่โทษนั้น ได้มีการร่างพระบรมราชโองการสั่ง
สอนนักโทษเหล่านั้น ตามแนวคาสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้หนักโทษประพฤดิ
กลับตนยึดมั่นในความดี อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวความคิดธรรม
ราชาที่มีต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษโดยตรงทีเดียว ดัง
ปรากฏในคราวที่ได้มีการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป ให้แก่นักโทษที่มาลู่
แก่โทษตามสำเนาพระบรมราชโองการให้ทำคำอิวาทแก่ผู้ร้ายที่มาลู่แก่โทษ จ.ศ.
1199 (พ.ศ. 2380) ความบางตอนว่า

"...ด้วยทรงพระราชดำริ โดยพระราชนัดดาไทย ทรงพระมหากรุณา
ว่าคนเหล่านั้นก็เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แต่ยังมีได้ฟังอิวาทนักบราษณ์ว่ากล่าวสั่ง
สอน โดยกำลังพาลก็ประพฤดิการทุจริตต่าง ๆ เทียวสูบผืนกินสุรา พากันกระทำ
โจรกรรมเป็นอาวิฉณะกาม์ ตายแล้วก็จะไปตกอยู่ในมะหวนะรกอันใหญ่ มิได้ทันจะ

1 ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณ..., หน้า 143-144.

2 กรมหลวงนรินทรเทวี, จดหมายเหตุความทรงจำ, หน้า 44.

กลับตัวทรงสังเวศพระไทยนิก จงโปรดให้ยกพวกทัพไปด้วยหวังพระไทยจะพาให้
โอราบทเสียสักครั้งหนึ่ง ภาวได้สติรู้สึกตัว จะได้ละเสียซึ่งความชั่วอันกระทำมาแต่
หลัง ถ้ากลับตัวได้ตามคำโบราณว่าคืนคดปลายตรง ก็คงจะเอาสุขในสวรรค์ได้เป็น
แท้ พระหนาทไทยมากไปด้วยกำลังพระเมตตา จะทรงปฏิบัติตามพระมหาโพธิสัตว์
เจ้าแต่ปางก่อน จึงโปรดเกล้าฯ คำสั่งพระศรีภูมิบริชาเสนาบดีศรีสาลักษณ์ ให้
ท้าวโอราบทเจ็อบนไปด้วยพระพุทธรูปฯ สั่งสอนพวกลูกะโทษให้ละพยอันร้ายเสีย
จะทรงพระกรุณาแต่งตั้งไว้เป็นกองอาทมาตสำหรับจับโจรผู้ร้ายสืบไป..."¹

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ
ที่สำคัญในแนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ เนื่องจาก
พระองค์ได้ทรงผนวชอยู่เป็นเวลานาน ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ประกอบกับ
การที่ทรงใช้ชีวิตในระหว่างที่ทรงผนวชนั้นคลุกคลีกับสามัญชน ทำให้พระองค์ท่าน
ทรงมีความเข้าใจและทรงพระเมตตาต่อราษฎรของพระองค์อย่างแท้จริง ทรง
เห็นว่าการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามอย่างโบราณราชประเพณีนั้น
ไม่สามารถที่จะผูกใจราษฎรให้เกิดความจงรักภักดี และสร้างความสามัคคีอย่าง
แท้จริงได้² ทรงพระราชดำริว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คู่มือเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 สำนวนพระ
บรมราชโองการ จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2380) เลขที่ 72 - 73 ค. เรื่องนำ
ท้าวโอราบทแก่ผู้ร้ายที่มาลุแก่โทษ

² ธงทอง จันทรางศุ, พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ใน
ทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 28.

"พระเจ้าแผ่นดินคนทั้งบวงยกย่องตั้งไว้เป็นที่พึ่ง ใดครม็ทุกข์ร้อนถ้อย ความประการใดก็ยอมมาร้องให้ช่วย คั้งหนึ่งทากรกเมื่อมีเหตุแล้ว ก็มาร้องหาบิดา มารดา เพราะฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินชื่อว่าคนทั้งบวงยกย่องให้เป็นบิดามารดา ของตัวแล้ว ก็มีความกรุณาแก่คนทั้งบวง คั้งหนึ่งบิดามารดากรุณาแก่บุตรจริง ๆ ของตนโดยสุจริต"¹

โดยนัยแห่งพระราชดำรินี้จะ เห็นได้ว่าแนวความคิดแบบพ้องกับลูกนั้นได้ กลับมีบทบาทสำคัญต่อการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุง รัตนโกสินทร์อย่างจริงจังกว่าที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกประเพณีที่กีดขวางความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ และราชบุตร ซึ่งหลงเหลือมาจากสมัยอยุธยา เช่น การห้ามราชบุตรมองดูพระ มหากษัตริย์ เป็นต้น ตลอดจนประเพณีอื่น ๆ อันหันสมัยก็โปรดฯให้ยกเลิกเสีย ส่วนประเพณีทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงความศรัทธาของ ราชบุตรที่มีต่อความยุติธรรมของพระมหากษัตริย์ตลอดมานั้น ก็ได้ทรงโปรดฯให้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป็นหลายประการ เช่น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิก การเขียนผู้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เพราะแต่เดิมมาผู้ใดมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจจะ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาจะต้องถูกเขียน 30 ที เพื่อพิสูจน์ความเดือดร้อนและป้องกัน มิให้ถวายฎีกาพรั้งหรือเป็นที่รบกวนพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวันการเขียนเสีย²

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2349 - 2404 (พระนคร : โรงพิมพ์ดำรงธรรม, 2511), หน้า 439.

² บราโมทย์ นาคทรพรพ, การปรับปรุงประเทศไทยให้สอดคล้องกับ ความเจริญของบ้านเมือง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจน ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรียงความฉบับที่ได้รับ รางวัลทุนภูมิพล (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สภาสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 50.

ให้ราษฎรซึ่งเห็นว่าตนมิได้รับความยุติธรรมจากศาล ตระลาการหรือลูกขุน ตลอดจนราษฎรซึ่งได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อน ด้วยเหตุอื่น ๆ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพื่อขอพระราชทานความเป็นธรรมแก่ตนได้ ทั้งนี้เนื่องจากทรงทราบมาแต่ครั้งที่ทรงผนวชว่าในสมัยนั้นราษฎรถูกผู้ที่มีอำนาจกดขี่ข่มเหงเอาไรด์เอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรม อีกทั้งมีกฎหมายหลายฉบับที่ไม่เป็นธรรมแก่ราษฎร และมีชนบทรบเรี่ยมประเพณีหลายประการที่กดขี่ราษฎร เช่น กคราษฎรให้เป็นไพร่ไปชั่วลูกชั่วหลาน เหล่น ถูกเจ้านายและขุนนางใช้งานเหมือนอย่างทาสตั้งแต่รุ่นหนุ่มจนอายุ 70 ปี และในแผ่นดินนั้นพระเจ้าลูกยาเธอและคาร์วามีอำนาจเที่ยวเกาะกุมราษฎรชาวบ้านมาชำระความตามอำเภอใจ แล้วลุดบุตรหลานหญิงสาวชาวบ้านเอาไปเป็นห้าม ทาตั้งนี้เนื่อง ๆ ราษฎรก็ไม่สู้ได้รับความทุกข์ไม่อาจเข้าร้องถวายฎีกาได้

อนึ่ง ชั้นตอนในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแต่เดิมมานั้นพระมหากษัตริย์มิได้มีพระราชประสงค์ให้ราษฎรเสียเวลาถวายต่อพระองค์โดยตรง หากผู้ใดจะฟ้องร้องด้วยเนื้อความสิ่งใด ๆ ให้ร้องฟ้องแก่มูลนายอาณาพยาบาลตามกระทรวงก่อน ถ้ามูลนายอาณาพยาบาลมิรับธุระจึงให้ฟ้องแก่ลูกขุน ณ ศาลา ถ้าลูกขุน ณ ศาลามิรับจึงให้ท้าวฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย² โดยไปยื่นที่ศาลาหลวงกรมมหาดไทยก็ได้ หรือไปตีกลองร้องฎีกาที่ทิมดาบกรมวัง เมื่อมีเสียงกลองถึงพระกระณ ก็โปรดเกล้าฯ ให้ราชบุรุษออกมารับฎีกา แต่ตามการที่เป็นจริง ไม่ใคร่มีใครกล้าเข้าไปตีกลองร้องถวายฎีกา เพราะผู้มีอำนาจก็กดขี่มิให้ราษฎรเข้าถึงกลอง ถ้ามีทุกข์จะถวายฎีกาก็ถวายในเวลาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังที่ไหน ๆ นอกพระราชวัง เมื่อในรัชกาลที่ 3 มีใครจะเสด็จไปไหน ราษฎรที่ถูกผู้มีอำนาจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352 - 2453 ด้านสังคม (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, 2528), หน้า 346.

2 พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาบาย แก่ข้าราชการปกครองแผ่นดิน (พระนคร : โรงพิมพ์สรรพสามิต, 2510), หน้า 43.

กตขี้ข่มเหงจะถวายฎีกาได้ด้วยยาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบพฤติการณ์อันนี้ ครั้นเสด็จผ่านพิภพ จึงเอาพระราชหฤทัยใส่ที่จะเสด็จออกพระราชทานโอกาสให้ราษฎรถวายฎีกาได้โดยสะดวกมาตลอดรัชกาล¹ โดยได้ทรงตั้งประเพณีเสด็จออกรับฎีการาชฎรของพระองค์เองทุกวันโกนเดือนละ 4 ครั้ง เวลาเสด็จออกให้เจ้าพนักงานตีกลองวินิจฉัย เภรีเป็นสัญญาให้ราษฎรเข้าถวายฎีกาได้เป็นนิจ ก็มีผลเป็นประจักษ์ทันที ด้วยผู้มีอำนาจกตขี้ข่มเหง ราษฎรเช่น ลุดลูกสาว หรือจับผู้คนจองจำตามอำเภอใจ ไม่มีใครกล้าทำดังเช่นแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นเป็นประโยชน์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศขยายพระบรมราชานุญาตต่อออกไปถึงผู้ไม่สามารถจะถวายฎีกาได้เอง เช่น ถูกกักขังเป็นต้น ให้ฝากฎีกาญาติพี่น้อง หรือมูลนายมาถวายต่างตัวได้² ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่นักโทษซึ่งอยู่ในจองจำเป็นล้นพ้น และได้กลายเป็นธรรมเนียมสำหรับนักโทษที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษเรื่อยมาจนปัจจุบัน ส่วนการที่รับฎีกาของราษฎรนั้นถ้าปรากฏว่า ใครเอาความเท็จมากราบทูล เพื่อจะให้ผู้อื่นเสียหายโดยไม่มีมูล ก็ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้ถวายฎีกาตามประเพณีเดิม ป้องกันผู้ไม่มีผิดมิให้เดือดร้อน ดังปรากฏตามประกาศเรื่องถวายฎีกา จุลศักราช 1215 ความว่า

"ด้วยพระยาเพชรพิไชย ได้รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า มีหมายประกาศมาแต่ก่อนว่า จะเสด็จออกทรงโปรยทาน... ด้วยทรงพระกรุณาเมตตาแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงซึ่งมีทุกข์เดือดร้อนด้วยข้อความ ให้ทำคำร้องฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งผู้ร้องฎีกาหาเรื่องฎีกาโดยข้อความตามจริงไม่ ข้างบนหาผู้เจ้าสำนวนตบแต่งแนะนำเก็บเอาข้อความไม่จริงมาเพิ่มเติมคำร้องฎีกา ซึ่งมาทูลเกล้าฯ ถวาย พิจารณาเป็นลัษย์

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ความทรงจำ (พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, 2509), หน้า 113.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 82 - 83.

โปรดให้ลงพระราชอาญาแล้ว โทษควรที่จะปล่อยก็โปรดเกล้าฯ ให้ยกโทษปล่อยไป โทษควรจะส่งไปจำไว้ ณคุก ก็โปรดให้จำไว้ ณ คุก อย่าให้ดูเยี่ยงอย่างต่อไป"¹

อย่างไรก็ตาม ต่อมาปรากฏว่า ผู้จะเข้ามาตีกลองร้องถวายฎีกาได้ยากลำบาก เขาจะต้องเสียเงินค่าไขกุญแจ จึงโปรดฯ ให้เลิกตีกลองเสียยกเอากลองวินิจฉัยเกราะไปทำหอไว้ที่ริมบ่อนสิ่งขรัยต์ ถึงวันเดือนนั้นก็ให้ขุนศาลไปเวียนเทียนสมโภชทุกคราวป่าวร้องราษฎรให้มาร้องถวายฎีกาหน้าพระที่นั่งสุทโธสวรรย์ทุกวันขึ้น 7 ค่ำ บ้าง แรม 7 ค่ำ บ้าง แรม 13 ค่ำ บ้าง เสด็จออกรับฎีกาของราษฎรเสมอ ถ้าเป็นการร้อนจะร้องเมื่อไรก็ได้ ฎีกาครั้งนั้นมากคราวหนึ่งถึง 10 ฉบับ 20 ฉบับ ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ก็ระวังตัวไม่อาจที่จะเบียดเบียนข่มเหงราษฎร²

ดังนั้น ราษฎรในรัชสมัยของพระองค์ จึงมีเสรีภาพในการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาอย่างกว้างขวาง บางครั้งผู้ร้องฎีกาจะได้รับเงินค่าทนายด้วยถ้าปรากฏว่าได้มีการถกเรื่องราวไว้ ตลอดจนได้รับพระราชทานเงินเป็นค่ากระดาดดินสอดและค่าจ้างเขียน ได้ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศว่าด้วยผู้จะถวายเรื่องราวขึ้นเพื่อพระราชทานคำแนะนำในการเขียนฎีกา กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการเรื่องราวให้เสร็จโดยเร็ว³ ทั้งทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในการเขียนเรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาของราษฎรเป็นอันมาก ไม่ว่าเป็นกระดาดที่ใส่เขียนรวมทั้งการขี้ถ้อยคำภาษาในฎีกา ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศว่าด้วยลักษณะที่จะขี้ถ้อยคำในฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย พ.ศ. 2397 ว่า ถ้าผู้ใดยื่นเรื่องราวทูลเกล้าฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประชุมกฎหมายประกาศ เล่ม 5 (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), หน้า 72 - 72.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (พระนคร : ครุสภา, 2514), หน้า 139 - 140.

³ คุรายละเอียดใน ประชุมกฎหมายประกาศ เล่ม 5, หน้า 298 - 301.

ถวายฎีกาแล้วมีข้อสงสัยประการใด ให้นำตามที่กรมพระอาลักษณ์ โดยย้าให้กรมวัง
กรมมหาดไทย กลาโหม พระสัสดี กรมพระสุรัสวดี แจ้งให้ทราบโดยทั่วกัน¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ไม่ปรากฏหลักฐาน
ว่าได้มีการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป แต่ได้มีประกาศให้ผู้ที่กระทำความ
ผิดมาขออุกแกโทษ และจะโปรดพระราชทานยกโทษให้ผู้นั้น ดังปรากฏในประกาศ
เรื่องภิกษุ สามเณร รักรักรผู้หญิง จนถึงเป็นบาราชิกให้มาอุกแกโทษ จะยกโทษให้
พ.ศ. 2396 และประกาศให้นาสันักพรคพวกของผู้ร้ายมาอุกแกโทษ พ.ศ. 2397²

อนึ่ง เมื่อใกล้จะเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ยังทรงมีพระราชหฤทัยเฝ้าทวงไวยในสันติสุขของประชาราษฎร์ของพระองค์
อย่างที่สุด มีพระราชดำรัสแก่ผู้เฝ้าพระอาการประชวร คือ พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหกลาโหม เจ้าพระยา
ภูธราภัย ที่สมุหนายกว่า

"ถ้าสิ้นพระองค์ล่วงไปแล้ว ขอให้ท่านทั้งปวง จงช่วยกันทำนุบำรุงแผ่นดิน
ติดต่อไปให้เรียบร้อย ให้สมณพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ได้พึ่งอยู่เย็นเป็นสุขทั่ว
กัน ขอให้ทูลพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ให้เอาเป็นพระธุระรับฎีกาของราษฎร
อันมีทุกข์ร้อน ให้ร้องได้สะดวกเหมือนพระองค์ ได้ทรงเป็นพระธุระรับฎีกามาแต่
ก่อน"³

ที่กล่าวมาข้างต้นอาจเห็นได้ว่าแนวความคิดแบบธรรมราชา และแนว
ความคิดแบบพ่อปกครองนั้น มีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการอภัยโทษของ
พระมหากษัตริย์ทั้งในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างสูง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- 1 คุรายละเอียดยุคเดียวกัน เล่ม 5, หน้า 123 - 125.
- 2 คุรายละเอียดยุคเดียวกัน, หน้า 84 - 85, หน้า 223.
- 3 สมเด็จพระยาตรางราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า

โดยสะท้อนให้เห็นทั้งในรูปของการพระราชทานอภัยโทษเป็นรายบุคคล และเป็น การทั่วไปในแต่ละรัชสมัย ดังจะเห็นได้ชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งแนวความคิดทั้งสองประการข้างต้นนี้ได้มีบทบาทสำคัญ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบการอภัยโทษหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงประเพณีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา

โดยสรุป เมื่อพิจารณาถึงแนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการ พระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทยนับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเรื่อยมาจนถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้วจะพบว่า ได้มีวิวัฒนาการที่สอดคล้องกันกับความ เปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย นับแต่แนวความคิดแบบพ่อปกครองในสมัย สุโขทัยตอนต้น จนได้รับการแทนที่ด้วยแนวความคิดธรรมราชาในสมัยสุโขทัยตอน ปลาย และปรับเปลี่ยนเข้ากับแนวความคิดเทวราชา และเจ้าชีวิตได้อย่างสนิท สนมกลมกลืนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นล่วงถึงสมัยกรุงธนบุรี แนวความคิดแบบพ่อ ปกครองได้เริ่มมีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของ พระมหากษัตริย์อีกครั้งควบคู่ไปกับแนวความคิดธรรมราชา และมีแนวโน้มที่จะทวี ความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แนวโน้มเช่นนี้ ก็ยังปรากฏอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ในรูปของการพระราชทานอภัยโทษแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคนิรโทษกรรม และการศาล ซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย